

Mustafa Enver Bey'in (öl. 1909) *Hikem-i 'Atâi Tercümesi* (Latinizasyon ve Değerlendirme)

Öz: İbn Atâüllâh el-İskenderî (öl. 709/1309), Şâzeliyye tarikatının üçüncü şeyhi ve tarikatın ilk yazılı metinlerini kaleme almış bir sufi olarak tarikatın teşekkülünde ve yayılmasında önemli rol oynayan bir müelliftir. İskenderî'nin en şöhretli eseri ise *Hikem* adıyla bilinen, tasavvufî eğitimin her safhasıyla ilgili dikkat çekici uyarılar ve öğütler içeren özdeyişlerinin bulunduğu kitabıdır. *Hikem*, tasavvufî eğitiminin farklı merhalelerinde bulunan her türden sufiye hitap etme niteliği sebebiyle, bu eğitimin sadece başlangıcında olanların değil, nihayetinde olanların da ilgisini çekmiştir. Eser tarih boyunca sufi çevrelerce çok sevilmiş, yüz kadar şerhe konu olmuş, doğudaki ve batıdaki bütün önemli dillere defalarca tercüme edilmiştir. Gördüğü bu ilgiye rağmen eserin Osmanlı döneminde Türkçeye çevrilmesi ise nispeten geç bir dönemde, XIX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bu dönemde peş peşe, muhtemelen mütercimler birbirlerinden habersiz olarak bu eserin metnini ya da Arapçadaki bir şerhini tercüme etmişlerdir. Bizim çalışmamız, bu tercümelere Mustafa Enver Bey'e (öl.1909) ait olanını tanıtmayı ve müellif nüshasından hareketle latinize metnini neşretmeyi hedeflemektedir. Mustafa Enver Bey, meşhur tabip, ressam ve kültür tarihçisi Süheyl Ünver'in babasıdır. Mustafa Enver Bey'in, son devrin önemli sufi şahsiyetlerinden Ahmed Amiş Efendi'nin çevresinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Enver Bey'in ayrıca Bahariye Mevlevihanesi mutrübü Mehmed Zekâi Dede Efendi'den usul dersi, Hüseyin Fahreddin Dede'den de ney dersi alması sebebiyle, kendi zamanındaki önemli Mevlevî muhitlerinde de bulunduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Enver Bey, hem geleneksel dinî ilimleri tahsil etmiş, hem de modern bir eğitim almış ve geride Arapça ve Farsçadan yaptığı, aralarında Gazâlî, İbnü'l-Arabî, Molla Câmî, İbn Kemâl gibi önemli isimlere ait eserlerden tercüme bırakmıştır. Tercüme bugün İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi ve İstanbul Atatürk Kitaplığındadır. Bu tercümelere biri olan *Hikem-i Atâi Tercümesi*, İskenderî'nin *Hikem*'inin tam bir tercümesidir. Tercüme kendi döneminin dil ve üslup anlayışını yansıtmaktadır. Tercüme mümkün olduğu kadar aslına sadık yapılmışsa da, mütercim bazen tercüme yorum/şerh kattığı görülmektedir. Elimizde bu tercümenin, mütercimin hattıyla olan tek nüshası bulunmaktadır. Metin üzerinde, yer yer okumayı zorlaştıran ve mütercim tarafından yapılmış olan tashihler ve eklemeler yer almaktadır. Son yıllarda Türkçe'de *Hikem* üzerine yapılan telif ve tercüme yayınlarda gözle görünür bir artış olmuş, buna bağlı olarak *Hikem* giderek daha geniş bir okur kitlesince daha çok tanınan bir eser haline gelmiştir. Çalışmamız geliştirmek olan bu Türkçe *Hikem* literatürüne bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Şâzeliyye, İbn Atâüllâh el-İskenderî, *Hikem-i 'Atâiyye*, Mustafa Enver, Süheyl Ünver

Translation of *al-Hikam al-‘Atâiyya* to Turkish by Mustafa Enver Bey (d. 1909)

Abstract: Ibn ‘Aṭā’ Allāh al-Iskandarī (d. 709/1309) is a sufi author who played an important role in the formation and spread of the Shadhiliyya as the third sheikh of the order. The most famous work of al-Iskandarī is his book of maxims, known as *al-Ḥikam*, which contains remarkable warnings and advice about every stage of sufi education. This work has been the subject of nearly a hundred commentaries and has been translated many times into all the major languages in the east and west. The translation of the work into Turkish during the Ottoman period was relatively late, in the 19th century. In this period, one after another, probably without knowing each other, the translators translated the text or one of its commentaries. Our study aims to introduce Mustafa Enver’s (d.1909) translation and to publish its transcription based on the author’s copy. Mustafa Enver Bey is the father of the famous doctor, painter and cultural historian Süheyl Ünver. It is understood that Mustafa Enver Bey was in the circle of Ahmed Amiş Efendi, one of the most important sufi figures of the last period. It is understood that Mustafa Enver Bey was also in important in Mevlevi circles of his time, as he took music lessons from Mehmed Zekai Dede Efendi and Hüseyin Fahreddin Dede. Mustafa Enver Bey both studied traditional religious sciences and received a modern education. Mustafa Enver Bey left behind some translations he made from Arabic and Persian, including those belonging to important names such as Ghazālī, Ibn ‘Arabī, Molla Jāmī, Ibn Kemal. The works are in Istanbul Süleymaniye Library and Istanbul Atatürk Library today. One of these translations, *Hikem-i Atâi Tercümesi*, is a complete translation of *al-Ḥikam*. Translation reflects the language and style understanding of its period. Although the translation is as faithful to the original as possible, it is seen that the translator sometimes adds commentary to the translation. We have only one copy of this translation with the translator’s line. In recent years, there has been a noticeable increase in publications on *al-Ḥikam* in Turkish, and accordingly, *al-Ḥikam* has become a more well-known work by a wider readership. Our study aims to make a contribution to this developing Turkish *al-Ḥikam* literature.

Key words: Shadhiliyya, Ibn ‘Aṭā’ Allāh al-Iskandarī, *al-Ḥikam*, Mustafa Enver, Süheyl Ünver

A. Araştırma ve Değerlendirme

A. 1. İbn Atâullah el-İskenderî ve *Hikem* Adlı Eseri

İbn Atâullah el-İskenderî (öl. 709/1309) Şâzeliyye tarikatının teşekkül evresinde yaşamış ve bu tarikata dair yazılı ilk metinleri ortaya koymuş olan bir müellif sufidir. Tarikatın kendisinden önceki iki kurucu şeyhi olan Ebu’l-Hasan eş-Şâzeli (öl. 656/1258) ve Ebu’l-Abbâs el-Mursî (öl. 685/1287) geride herhangi bir kitap bırakmamışlardı. Dolayısıyla tarikatın üçüncü kuşak şeyhi olarak geride, Şâzeliyye’nin gerek tanınmasında ve gerekse ilkelerinin ve seyrüsülûk yönteminin kitabî bir üslupla anlaşılmasında rol oynamış eserler bırakmıştır.

İskenderî'nin eserleri¹ arasında en şöhretlileri olarak *Hikem, et-Tenvîr fî iskâtî't-tedbîr, Letâîfü'l-minen fî menâkıbı's-Şeyh Ebi'l-'Abbâs el-Mursî ve şeybi-bi's-Şâzelî Ebi'l-Hasan* sayılabilir. Bunlardan ikincisi, İskenderî ve halefleri için tasavvufî hayatın ve eğitimin merkezî bir kavramı olan tevekkül (iskâtü't-tedbîr) hakkında; sonuncusu ise, İskenderî'nin, Şâzeliyye'nin bir menakıb anlatısına ve dolayısıyla tarihe ve tarihsel kimliğe sahip olmasına önemli katkıda bulunan eserdir.

Bu eserlerden *Hikem*, üzerine yazılmış yüz civarında şerh ve birçok dile yapılmış tercümesiyle tasavvuf literatürünün en şöhretli eserlerinden biridir.² *Hikem*, seyrüsülûk ve tasavvufun vadettiği nihai bilgi olan marifetullah hakkında iki yüz elli civarında özdeyiş içeren bir eserdir. Daha sonra bazı şârihler eserde tevbîb çalışmalarını denemişlerse de, *Hikem*'e belirgin bir tasnif fikri hakim değildir ve konular arasında sürekli geçişler yapan bir akışa sahiptir. Bununla birlikte *Hikem*'in, hikem literatürünün başka bazı örneklerinde olduğu gibi İskenderî'nin konuşmalarından ya da diğer eserlerinden derlenmiş bir aforizmalar seçkisi olduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü İskenderî bu kitabını henüz şeyhi Mursî hayattayken ve dolayısıyla kendisi de otuzlu yaşlarına henüz gelmemişken kaleme almış ve bilebildiğimiz kadarıyla bitmiş bir kitap olarak ona takdim ederek takdirini ve kendisinin övgüsünü kazanmıştır.³

Hikem'in içeriği ile ilgili şöyle bir benzetme yapılabilir: *Hikem*, bir gemi kaptanının yolculuk boyunca tuttuğu ve aynı yolu katedecek başka kaptanlara yol hakkında bilgi ve deneyimlerini aktardığı, bir tür yolculuğun hafızası olan “kaptanın seyir defteri”ne benzeyen bir kitaptır. Bir şartla ki, bu kez kaptan (yani İskenderî) sözü uzatmayı değil, özlü söylemeyi seven biridir. İskenderî *Hikem*'de, tasavvufî eğitim yolculuğunun tuzaklarını, engellerini, bunlarla baş etme yollarını anlatır. Yolculuğun hem başı, hem ortası ve hem de sonu hakkında bazen bilgi, bazen de sezgi sunar. Bu yönü esere kalıcılık ve dayanıklılık kazandırmıştır. Nitekim eser üzerinde oluşan şerh birikiminin bu kalıcılık ve dayanıklılığın bir tür kanıtı olduğu söylenebilir.

1 Eserlerinin isimleri ve içerikleri hakkında bk. Ahmet Murat Özel, *İbn Ataullah el-İskenderî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 39-56.

2 Bkz. Ahmet Murat Özel, *İbn Ataullah el-İskenderî*, 39 vd.

3 Ahmet Murat Özel, *İbn Ataullah el-İskenderî*, 39 vd.

Hikem, tarih boyunca farklı tarikatlardan çok sayıda yazarın ilgisini çekmiş ve şerhlere konu olmuştur. Bugün de hâlâ *Hikem*'in yeni şerhleri yazılmaya devam etmektedir. Yine *Hikem*, bazı dillere birden fazla kez olmak üzere, birçok Doğu ve Batı diline tercüme edilmiştir.

A. 1.a. *Hikem*'in Osmanlı Döneminde Yapılmış Tercümelere⁴

Hikem'in şöhretine rağmen Türkçe'ye geç sayılabilecek bir dönemde (XIX. yüzyılın ikinci yarısında) tercüme edilmiş olması dikkat çekicidir. Bu hususun üzerine ayrıca eğilmek gerekmeyle birlikte, şimdilik şu kadarını söyleyebiliriz: Osmanlı/Rûmî tasavvufu, Arap karakteri belirgin olan bazı tarikatları ancak, kendi tasavvuf töresine ve kültürüne uyarlı hâle getirerek benimsemiş görünmektedir. Bu uyumu çeşitli sebeplerle gerçekleştirilmeyen tarikatlar bu coğrafyaya, ya Osmanlı tasavvufunun bir parçası olmayı hak edecek bir ilişkisellikle katılamamış ya da gecikerek katılmışlardır. *Hikem*'in ait olduğu tasavvufî gelenek olan Şâzeliyye de gecikerek katılanlardan biridir. *Hikem*'e yönelik gecikmiş ilginin bu durumla bir bağlantısı olduğu iddia edilebilir.

Hikem, Osmanlı döneminde ilk kez, Abdurraûf el-Münâvî'nin (öl. 1031/1622) *ed-Dürerü'l-cevberiyye fi şerbi'l-Hikemi'l-Atâiyye* isimli şerhinin,⁵ Nakşî-Hâlidî tariğine müntesip olan Hafız Mehmed Emîn Efendi (ö.1284/1867) tarafından yapılan ve 1267/1850 senesinde biten çevirisiyle Türkçe'ye aktarılmıştır.⁶

Hikem'in Osmanlı döneminde Türkçeye ikinci kez, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin müritlerinden Ali Urfî Efendi (öl. 1305/1887) tarafından tercüme edildiğini söyleyebiliriz.⁷ Aslında bu tercüme, tıpkı Hafız Mehmed Emîn Efendi'nin tercümesi

4 Makalenin bu kısmındaki, tercümeyle ve mütercimle ilgili bilgilerin bir kısmı, daha önce tercümeyi tanıttığımız şu çalışmamıza dayanmaktadır: Ahmet Murat Özel, "Osmanlı Tasavvuf Kültüründe Şâzeliyye Literatürü ve Süheyl Ünver'in Babası Mustafa Enver Bey'in (ö. 1909) *Hikem-i Atâi* Tercümesi", *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf: Âlimler, Eserler ve Meseleler*, ed. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı, (İstanbul: İsar Yayınları 2018), 175-185. Bununla birlikte bu çalışmada bazı yeni tespitler de yer almaktadır.

5 Eser yayımlanmıştır. Bkz. Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Tacilârifin b. Alî Münâvî, *ed-Dürerü'l-cevberiyye fi şerbi'l-Hikemi'l-Atâiyye*, thk. Fethi Atiyye Bedevî, (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 2012).

6 İstanbul: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, Demirbaş no: OE_Yz_0210. Bu tercümeyle dikkatimi çeken değerli meslektaşım Nedim Tan'a teşekkür ederim.

7 Bu tercüme sadeleştirilerek yayımlanmıştır: Abdullah Şarkavî, *Hikmete Yolculuk Hikem-i Atâiyye Şerhi*, çeöl. Ali Urfî Efendi, haz. Tahir Hafizoğlu, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010). Şarkavî'nin

gibi, sadece *Hikem*'in değil, Mısır Halvetî meşayihinden ve el-Ezher şeyhliği de yapmış olan Abdullah eş-Şerkavî'nin (öl. 1226/1812) *Hikem* şerhinin tercümesidir.⁸

Hikem'in Osmanlı döneminde, tamamlanma tarihi itibarıyla kronolojik bakımdan üçüncü sırada yer alan tercümesi, konumuz olan Mustafa Enver Bey'e ait tercümedir. Kastamonulu bir alim olan Ballıklızâde Ahmed Mâhir Efendi (öl. 1922) tarafından, geniş bir şerhiyle birlikte yapılmış olan tercüme de tarihsel bakımdan dördüncü sıradaki tercüme/şerh sayılmalıdır.⁹

A.1.b. Mustafa Enver Bey ve *Hikem Tercümesi*

Konumuz olan tercümenin sahibi Mustafa Enver Bey hakkındaki doğrudan bilgilerin önemli bir kısmını, oğlu meşhur tabip, ressam ve kültür adamı Süheyl Ünver'in aktardıklarına borçluyuz. Süheyl Ünver, babasının 1325/1909 senesinde 47 yaşında öldüğünü söyler. Buna göre Mustafa Enver Bey 1862 senesinde doğmuş olmalıdır.¹⁰

Dinî ilimler alanında tahsil gören Mustafa Enver Bey 1311/1893 senesinde, medrese icazetini Fatih'te Tabhâne Medresesi'nde hocası olan Seyyid Ahmed Şevket b. Ali el-Kemâlî b. Muhammed el-Ayvacıkî'den almıştır.¹¹ Fakat Mustafa Enver Bey'in sadece dinî ilimleri tahsil etmediği, aynı zamanda müfredatında Fransızca, matematik bilimleri, elektrik ve postayla ilgili dersleri de yer alan¹² Telgraf Mektebi'nde de eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Mustafa Enver Bey, oğlu Süheyl Ünver'in ifadeleriyle, “medrese ve Telgraf Mektebi mezunu [,] mükemmel Arapça, Farsça ve

şerhinin yakınlarda yapılmış bir baskısı: ‘Abdullah b. Hicâzî eş-Şerkâvî, *el-Minabu'l-kudsiyye ale'l-Hikemi'l-'Ataiyye li-seyyidi'bnî Atâillâh es-Sekenderî*, haz. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2017).

8 Abdullah Şarkavî, *Hikmete Yolculuk*, 9.

9 Ahmed Mâhir Efendi bu tercüme ve şerhi hicri 23 Zilkâde 1317 (1899) tarihinde bitirdiğini söylemektedir. Bkz. Kastamonulu Hafız Ahmed Mahir, *El-Mubkem fi Şerbi'l-Hikem*, (İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsân, 1323), II/617. Bu eser birkaç kez sadeleştirilerek Latin harfleriyle yazılmıştır.

10 Süheyl Ünver, *Babam Tırnovalı Mustafa Enver Bey Defteri*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00732), 11; Ahmed Güner Sayar, *A. Süheyl Ünver Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri 1898-1986*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1994), 29.

11 *Enver Bey'in Şevket Efendi'den Aldığı İcazetname*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00959).

12 Said Olgun, “Posta ve Telgraf Mektebi Talimatnamesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 13/25-26 (2014), 149-181.

Fransızca bilirdi. Lisan mektebinden mezun ve neyzendi.”¹³ Bahariye Mevlevihanesi mutribı Mehmed Zekâi Dede Efendi'den usul dersi, Hüseyin Fahreddin Dede'den ney dersi almıştı.¹⁴ Fransızca'yı ayrıca lisan mektebinde öğrenmişti.¹⁵ Posta ve telgraf memuriyetine intisap etmiş ve muhaberat müdürlüğüne kadar yükselmiş olan çok yönlü bir ilim ve kültür insanıyla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz.¹⁶

Enver Bey'in, Ahmed Mithat Efendi'nin, İsmail Sâib Sencer'in de aralarında bulunduğu, devrin bazı önemli isimlerinden oluşan bir çevresi vardır. Bu muhit içinde tasavvufî konuların hep gündemde olduğu görülür.¹⁷ Mustafa Enver Bey'in ilgili olduğu tasavvufî muhit büyük oranda hemşerisi de olan Ahmed Amiş Efendi'nin etrafında şekillenen muhittir. Enver Bey'in, oğlu Süheyl'i iki yaşındayken elini öpmek üzere Amiş Efendi'ye götürdüğüne dair bir rivayete de rastlamaktayız.¹⁸

Mustafa Enver Bey geride Arapça ve Farsçadan yaptığı, aralarında Gazâlî, İbnü'l-Arabî, Molla Câmî, İbn Kemâl gibi önemli isimlere ait olanların da bulunduğu bazı tercüme bırakmıştır. Eserler bugün Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi ve İstanbul Atatürk Kitaplığındadır.¹⁹

Mustafa Enver Bey'in kendi el yazısıyla olan *Hikem Tercümesi* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde, “Mustafa Enver Bey, *Hikem-i Atâî Tercümesi*, Süheyl Ünver Defter, 01004” bilgisiyle kayıtlıdır. Tercüme, bir mecmûa şeklinde olan defterin (1b-62a) numaralı sayfaları arasında yer almaktadır. Defterde ayrıca iki kısa risalenin tercümesi bulunmaktadır.²⁰ Defter, kendinden çizgili, 15 satırlık sayfalardan

- 13 Süheyl Ünver, *Babam Enver Bey Tercümesi*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter), 00094, 1a.
- 14 Ahmed Güner Sayar, *A. Sübeyl Ünver*, 41.
- 15 Süheyl Ünver, *Babam Tırnovalı Mustafa Enver Bey Defteri*, 21.
- 16 Osman Nuri Ergin, *Bahkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun*, a.y.
- 17 Ahmed Güner Sayar, *A. Sübeyl Ünver*, 42-43.
- 18 Ahmed Güner Sayar, *A. Sübeyl Ünver*, 44.
- 19 Tercümelerinin listesi için bkz. Ahmet Murat Özel, “Osmanlı Tasavvuf Kültüründe Şazelîyye Literatürü ve Süheyl Ünver'in Babası Mustafa Enver Bey'in (ö. 1909) *Hikem-i Atâî Tercümesi*”, 181-183.
- 20 Mecmuada, çeşitli konularda düşünülmüş birkaç not dışında, ilki, Ebû Sâlim b. Talha'nın [en-Nasîbî] (öl. 582/1186-87; hakkında bkz. Ali Öngül, “Ebû Sâlim en-Nasîbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/226-7) cefr hakkındaki bir eserinden nakille, Hz. Ali'nin bir konuşmasının metni Arapça olarak (63a-71b) ve İbn Kemal'in hakikat-i mîzân hakkındaki bir risalesinin tercümesi olarak takdim edilmiş bir çeviri risale yer almaktadır (72a-75b)

oluşmaktadır. Tercüme rik'a hattı ile yazılmıştır. Defterin zahriyesinde şu ifadeler yer almaktadır:

Defter-i bez 1

Hikem-i 'Atâi Tercümesi

Kitâbü'l-müfid fi 'ilmi'l-cefr

Mîzân-ı bakîkat

[Latin harfleriyle]

Dr. Süheyl Ünver pederi Mustafa Enver Bey tercemesi ve el yazısı ila²¹

Dr. A. Süheyl Ünver Bağışı

1004²²

Tercümenin ilk sayfalarında, mütercimın tercüme dilini oturtmak üzere gösterdiği çabaya kanıt olacak şekilde çokça tashih izi ve karalama bulunmaktadır. Birçok kelimenin üstü çizilmiş, etrafına çeviri önerileri yazılmıştır. Tashih izleri sayfalar ilerledikçe azalmakta ve 7. varaktan itibaren bu tashihler iyice seyrekleşmektedir.

Elimizdeki müellif hattıyla olan nüsha dışında bu çevirinin başka bir nüshası bulunmamaktadır. Zaten elimizdeki çeviri nüshası *Hikem*'in tam bir tercümesi olsa da, mütercimın bu tercümeı temize çekmediğı, belki de buna fırsat bulamadığı görülmektedir.

Tercüme mümkün olduğu kadar aslına sadık yapılmışsa da, mütercimın bazen tercümeı yorum/şerh kattığı görülmektedir. Mesela, 43 numaralı hikmetin “Bir varlıktan (kevnden) diğer varlığa (kevne) gezip durma.” anlamındaki ilk cümlesini, “A‘mâlin husûl-i âmâl-i dünyeviyye olurcasına kevnden yine kevne rıhlet itme.” (Amellerin, dünyevi emellerin elde edilmesi için olurcasına bir varlıktan diğerine gezmeye.) şeklinde, yorum katarak tercüme etmiştir. Birkaç özdeyişte ise “Şerh” başlığı altında kısa şerhler yapmıştır.

Mütercimın bazı hikmetlerin tercümesinde hatalar yaptığı görülmektedir. Çalışmamızda yeri geldikçe işaret edeceğimiz bu hataların birkaç sebebi olabilir: Mustafa Enver Bey, tercümesini bitirdikten sonra temize çekmeye fırsat bulamamış

21 Başka defterlerdeki yazısıyla kıyaslanınca Latin harfleriyle yazılı olan bu ifadenin Süheyl Ünver'e ait olduğu anlaşılmaktadır.

22 1004 rakamından önce 888 yazılıp üzeri çizilmiştir.

olabilir. Nitekim defterdeki çok sayıda tashih izi, üzeri çizilen çeviriler vb. bunu göstermektedir. İkincisi, Mustafa Enver Bey, herhangi bir *Hikem* şerhini görmemiş olmalıdır. Çünkü görmüş olsaydı bu çevirilerin tashihiinde bu şerhlerden yararlanması muhtemeldi. Nitekim bu hatalar çoğunlukla şerhlere müracaatla tashih edilebilecek niteliktedir.

A. 2. Latinizasyonda İzlediğimiz Yöntem²³

Defterde *Hikem*'in Arapça metni de yine mütercim hattıyla yer alıyor ama biz birçok başka neşirde ve çeviride kolayca ulaşılabilir bir metin olduğu için bu metne tekrar yer verme gereği duymadık.

Tercüme metni aslına sadık kalınarak günümüz alfabesine olduğu gibi aktarılmıştır.

Mütercimin yukarıda işaret ettiğimiz tercüme hatalarına dipnotlarda işaret edilmiş ve doğruları yazılmıştır.

Metindeki noktalama işaretleri bize aittir. Mütercim yer yer parantez kullanmış ama açtığı parantezleri kapatmadığı da olmuştur. Bu parantezler korunmuş ve açık bırakılanların tamamı kapalı parantez hâline getirilmiştir. Eğer parantez bize aitse dipnotta bu durum ayrıca belirtilmiştir.

Ayetlerin geçtiği yerlerde mütercim bu ayetlerin surelerine ve numaralarına işaret etmemiştir. Bunlara çalışmamızda dipnotlarda işaret edilmiştir. Yine hadislerin yer aldığı kaynaklar dipnotlarda belirtilmiştir.

Metinde, parantez içinde yazma nüshadaki varak numaralarına yer verilmiştir.

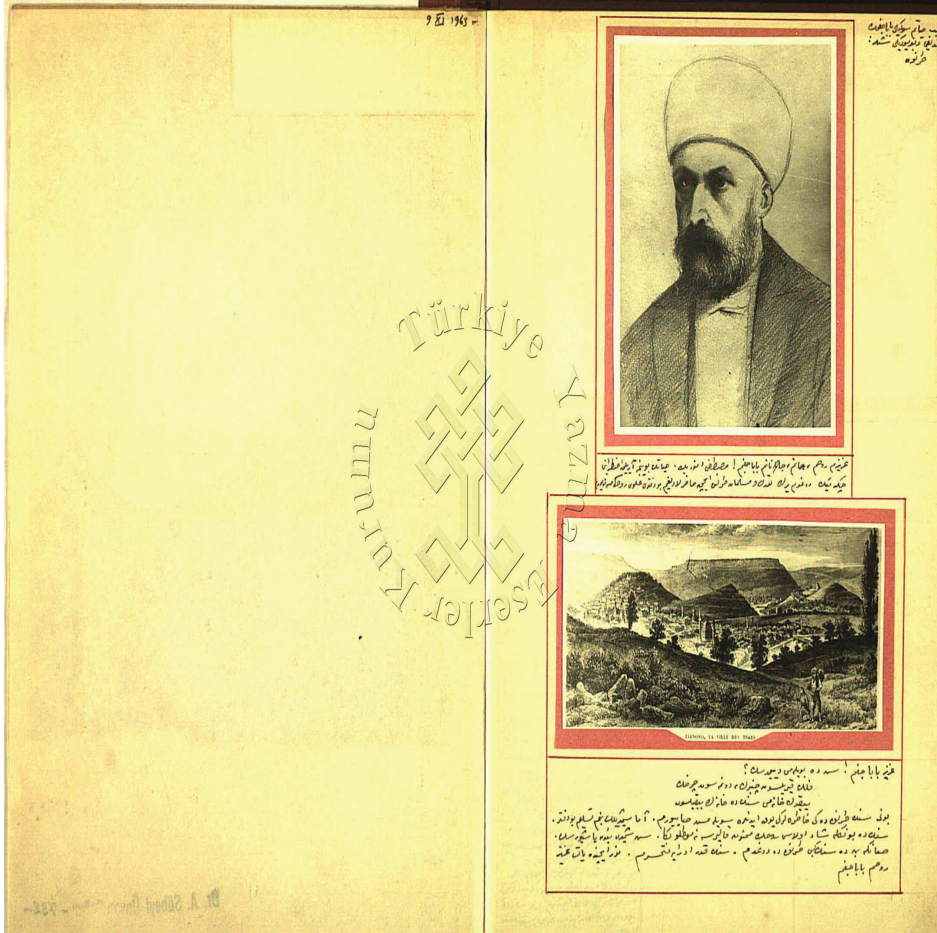
Sonuç

Son yıllarda *Hikem* üzerine gözle görülür bir literatür artışı olduğunu söyleyebiliriz. Birçok yayınevinde *Hikem*'in yeni tercümeleri çıkmakta, *Hikem* üzerine yeni şerhler yazılmakta ve yayımlanmaktadır. Buna paralel olarak da *Hikem*, daha geniş bir okur kitlesi tarafından daha çok ilgi duyulan bir eser hâline gelmektedir. Ça-

23 Çalışma esnasındaki değerli yardımları sebebiyle kıymetli meslektaşlarım Reyhan Çorak, Abdullah Uğur, Mustafa Tekbaş ve Zeynep Özel'e teşekkür ederim.

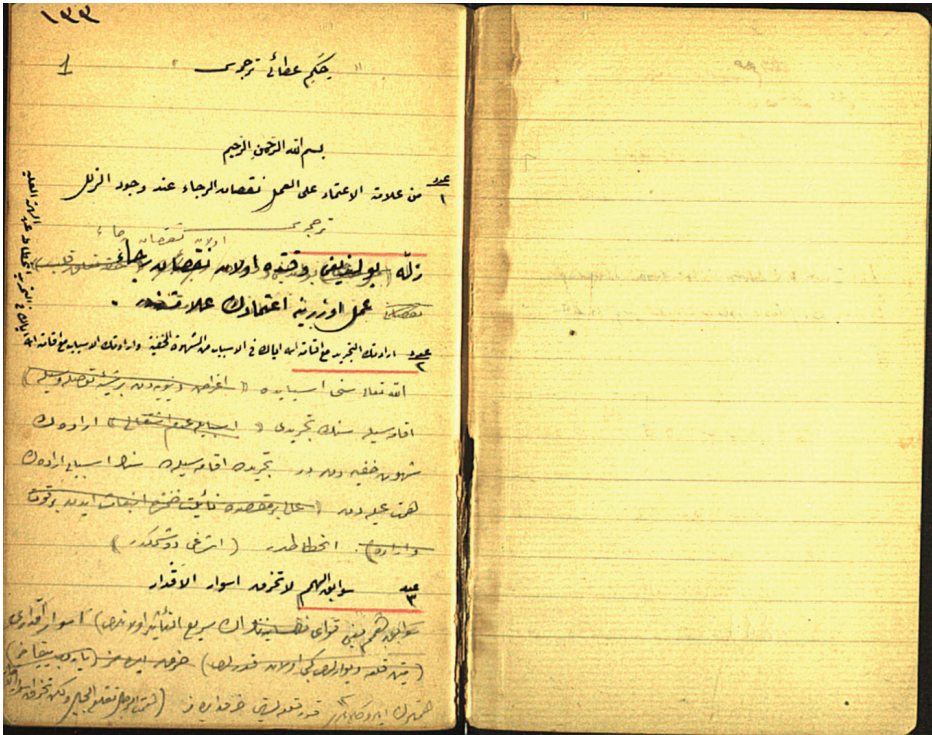

lişmamız, bu gelişen Türkçe *Hikem* literatürüne, yakın tarihimizin unutulmuş bir alim ve kültür insanını hatırlatmayı da umarak mütevazı bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

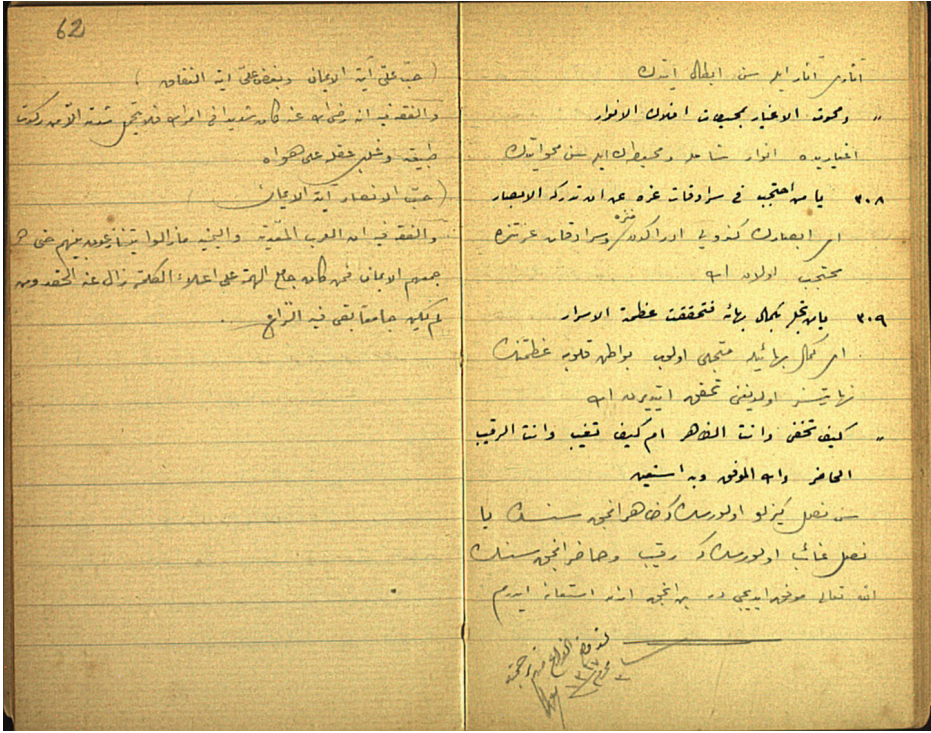

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süheyl Ünver, Defter, nr. 00732, vr. 6^b.

Mustafa Enver Bey ve doğup büyüdüğü Tırnova (Bulgaristan) şehri. Mustafa Enver Bey portresi muhtemelen oğlu Süheyl Ünver tarafından çizilmiştir. Bu portre Süheyl Ünver'in öğrencilerinden ressam Ahmet Yakuboğlu tarafından da kopya edilmiştir. Bkz. Ahmed Güner Sayar, A. Süheyl Ünver, s. [337]

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süheyl Ünver, Defter, Nr. 01004, vr. 2^a. İlk sayfa.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süheyl Ünver, Defter, Nr. 01004, vr. 62^b.

Son sayfa.

B. Metin (Latinizasyon)

(2a)

Hikem-i 'Atâi Tercümesi

Bismillâhirrahmânirrahîm

1.²⁴

Zelle bulunduğu vakitte olan noksân-ı recâ, 'amel üzerine i'timâdın 'alâmetidir.

2.

Allâh Te'âlâ seni esbâbda ikâmesiyle senin tecrîdi irâden şehvet-i hafîyyedendir; tecrîdde ikâmesiyle de senin esbâbı irâden himmet-i 'aliyyeden inhîtâttır (aşağı düşmektir).

3.

Himmetlerin ileri gelenleri kader kal'alarını hark idemez.

4.

(2b) Senin hakkında bir gayrısı tedbîre kâim olunca sen tedbîrden kendini fâriğ kıl, nefsin için sen de tedbîre kalkışma.

5.

Senin için damân ü tekeffül olunmuş şeyde sa'y ü telâşın ve senden talep olunmuş şeyde taksîrin basîretin senden nâbûd olmasına delildir.

6.

İlhâh ile itdiğin du'âda 'atâ zamânının teahhuru ye'sini mûcib olmasun. Çünkü Cenâb-ı Allâh senin için ihtiyâr itdiği şeyde icâbete dâmin oldu, sen nefsin için ihtiyâr itdiğin şeyde değil ve kendüsi (3a) irâde itdiği vakitte dâmin oldu, sen irâde itdiğin vakitte değil.

24 Mütercim, 44. hikmete kadar “ ‘Aded 1, ‘Aded 2...” şeklinde numarandırmışken, sonrasında “ ‘Aded” yazmayarak sadece numarayı yazmıştır. Biz de tutarlılık ve kolaylık açısından başından itibaren sadece numaraları yazmayı tercih ettik.

7.

Mev'ûdun zamânı mu'ayyen olsa dahi 'adem-i vuku'u o va'adde seni şekke salmasun. Tâ ki bu şek basîretinde kadh u ta'nı ve nûr-i serîretinde ihmâd u intifâi mûcib olmasın.

8.

Allâh Te'âla senin için ta'arrufdan bir veche feth itdikde 'amelin kalîl ve tayy olsa yine gamlanma. Zîrâ Cenâb-ı Hak ancak sana ta'arrufu irâde buyurmasıyla sana anı feth eylemiştir. Bilmiyor musun ki ta'arrufu sana mûrid olan ancak odur. A'mâli ise ana sen mühdîsin. Senin ana hediye itdiğin şey nerde, anın sana mûridi olan şey nerede?

9.

(3b) Ecnâs-ı a'mâl vâridât-ı ahvâlin tenevvü'ünden nâşî mütenevvi' olmuştur.²⁵

10.

A'mâl suver-i kâimedir. Sırr-ı ihlâsın vücûdı o a'mâlin rûhıdır.

11.

Vücûdını arz-ı humûle defn it, ya'nî kendüni mahfî ve mestûr dut, erbâb-ı iştihârden olma. Zîrâ hâke zer' olmayan dânededen netîce husûle gelmez.

12.

(4a) Kalbe 'uzlet gibi hiçbir şey menfa'at virmedi, ki anınla meydân-ı fikrete dâhil olunur.

13.

Suver-i ekvân mir'âtinde müntabi' olan kalb nasıl parlak olur? Şehvât-ı nefsâniyyesiyle mukayyed olan, Allâh Te'âlâ'ya nasıl rihlet ider? Huzûr-ı ilâhiye duhûle nasıl tama' ider? Cenâbet-i gafelâtından mütetahhir olmayacak dekâ'ik-i esrârı fehm itmeyi nasıl ümîd ider 'isyânından tâ'ib ü müstağfir olmayan?

25 Mütercimnin notu: "A'mâlin cinslerinde tenevvü' eylemesi ya'nî savm, salât vesâir."

14.

Kâinât, cümlesi zulmetdir. Anı münevver iden ancak Hakk'ın anda olan zuhûrudur. Kim ki mükevvenâtı görüp Hakk Te'âlâ'yı mükevvenâtda, ya mükevvenât 'indinde, yâ mükevvenâtdan evvel, yâhud mükevvenâtdan (4b) sonra müşâhede eylemedi, tahkîkan ol kimseyi vücûd-i envâr-ı ilâhiyye fevt itdi ve şümûs-i ma'ârif de sühub-i âsâr ile andan mahcûb u müstetir oldu.

15.

Hak sübhânehû ve te'âlâ'nın kahrının vücuduna delâlet iden şeydendir, seni kendisinden öyle bir şey ile mahcûb itmesi ki, anın zât-ı ecell ü a'lâsıyla ma'iyeti ve vücûdı yokdur.

16.

Hak Te'âlâ'yı bir şey'in mahcûb kılması nasıl tasavvur olunur ki her şey'i o izhâr itdi.

Hak Te'âlâ'yı bir şey'in mahcûb kılması nasıl tasavvur olunur ki her bir şey ile o zâhir olmuşdur.

Hak Te'âlâ'yı bir şey'in mahcûb kılması nasıl tasavvur olunur ki her şey'in içine o zâhir olmuşdur.

(5a) Hak Te'âlâ'yı bir şey'in mahcûb kılması nasıl tasavvur olunur ki her şeyden ol zâhir olur.

Hak Te'âlâ'yı bir şey'in mahcûb kılması nasıl tasavvur olunur ki her şey'den ezhar olan odur.

Hak Te'âlâ'yı bir şey'in mahcûb kılması nasıl tasavvur olunur ki o hiçbir şey'in anınla ma'iyeti olmayan bir Vahîd ü Ehad'dir.

Hak Te'âlâ'yı bir şey'in mahcûb kılması nasıl tasavvur olunur ki sana her şeyden ekraab olan odur.

Hak Te'âlâ'yı bir şey'in mahcûb kılması nasıl tasavvur olunur ki o olmasa idi hiç bir şey'in vücûdı olmazdı.

Acabâ 'ademde vücûd nasıl zâhir olur? Ya kendisinde vasf-ı kıdem olan zât-ı ecell ü a'lâ ile hâdis nasıl sâbit olur?

17.²⁶

Allâh Te'âlâ'nın bir şey'i izhâr eylediği vakitte anın gayrını (5b) ihdâs itmek murâd iden kimse cehlin gâyesine irişdi.

18.

A'mâli, meşâgil-i dünyeviyyeden vâreste bulunulacak vakte ihâle itmek rehâvet-i nefsâniyyedendir.

19.

Bulduğın hâletden gayrıda seni isti'mâl için ihrâcını Cenâb-ı Hakk'dan taleb itme, eğer o irâde iderse seni min gayr-i ihrâc isti'mâl ider.

20.

Sâlikin himmeti kendisine keşf olunan şey 'indeinde tevakkufu murâd itmedi, illâ hakikat hâtifleri "taleb itdiğin" önündedir deyü ana nidâ itdi. Mükevvenâtın zevâhiri de mehâsinini göstermedi, illâ hakâ'iki "*Biz ancak fitneyiz, küfr itme*"²⁷ deyü sana nidâ itdi.

21.

(6a) (Havâicine 'âlim, min gayr-i suâl îsâl-i menâfi'a kâdir olan) Allâh Te'âlâ'dan talebin anı ithâmıdır. Allâh Te'âlâ'yı talebin andan gaybetindir. Allâh Te'âlâ'nın gayrını talebin de andan killet-i hayâindandır. Allâh Te'âlâ'nın gayrıdan talebin ise andan uzaklığındandır.

22.

Hıçbir nefes yokdur ki sen anı teneffüs idesin, illâ anda Hak Te'âlâ'nın sana bir emr-i mukadderi nâfiz olmaya.

23.

Ağyârın ferâgatine müterakkıb olma. Zîrâ bu terakkub seni mukîm olduğın şey'de Cenâb-ı Hakk'a murâkabeden kat' ider.

26 Metinde yanlışlıkla 16 yazılmıştır.

27 el-Bakara 2/102.

24.

(6b) Şu dârda (dünyâda) ‘ıyşin dâim oldukça vukû-ı ekdârı istiğrâb itme. Zîrâ o dünyâ ibrâz itmedi, meğer vasfına lââyık ve na’tine lâzım şey’i ibrâz itdi.

25.

Rabbine i’timâd ile tâlibi olduğın matlab tevakkuf itmedi, nefesine i’timâd ile tâlibi olduğun matlab da teyessür itmedi.

26.

Bidâyâtda Allâh Te’âlâ’ya rucû’, nihâyâtda necâh u felâh ‘alâimindedir.

27.

Bidâyeti parlak olanın nihâyeti de parlaktır.

28.

(7a) Gayb-i serâire (ya’nî ebsâr ile gayr-i müşâhed olan kulûba) müstevde’a olan (envâr ve me’ârif) zevâhirin şehâdetinde (vücûh ve cevârihde) zâhirdir.

29.

Müstedil bih ile (ya’nî Allâh Te’âlâ ile mükevvenâta istidlâl iden ile) müstedil ‘aleyh (ya’nî mükevvenâtla Allâh Te’âlâ’ya istidlâl iden) beyninde çok fark vardır. Müstedil bih, Hak Te’âlâ’yı ehliyeti ile ‘ârif olup emri (hudûs-i ekvânı) aslının vücûdında isbât eyledi. İstidlâl ‘alellâh ise ana ‘adem-i vusûldendir. Yohsa Cenâb-ı Allâh ne zamân gâib oldu ki anın üzerine istidlâl ola ve ne zamân ba’id oldu ki âsâr ana îsâl ide.

30.

(7b) لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ *“Gerekdir ki gınâ ve kadrin sâhibi kimseler mutallaka ve murdî’alarına gınâ ve kudretince nafaka virsün.”*²⁸ âyet-i kerîmesi vâsılûn ilallâh olanlara ve وَمَنْ قُدِّرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ *“Rızkı teng ü müzâyaka üzerine olan kimse Allâh Te’âlâ’nın ana virdiği kadar nafaka virsün.”*²⁹ âyet-i kerîmesi de sâirûn ilallâh olanlara işâretidir.

28 et-Talâk 65/7.

29 et-Talâk 65/7.

31.

Râhilûn ilallâh olanlar envâr-ı teveccüh ile mühtedî oldılar. Vâsılûn ilallâh olanlar için ise envâr-ı müvâcehe (ya'nî cânib-ı Hak'dan kendülerine ifâza olunan envâr) vardır. Bu sebeble râhilûn, envâr için olanlar; vâsılûn, envâr kendileri için olanlardır. Zîrâ anlar Allâh için olup gayrı bir şey için değildirler. *قُلْ اللَّهُ ثُمَّ دَرَّهُمْ فِي حَوْضِهِمْ* “*Yâ Muhammed, sen anlara kitâbı (8a) gönderen Allâh Te'âlâ'dır deyü söyle, sonra bâtul gütf ü gûlârında anları terk eyle.*”³⁰

32.

'Uyûbdan sende gizlenmiş olan şey'e ittilâ'ın, guyûbdan senden mahcûb olan şey'e ittilâ'ından hayrludur.

33.

Hak Te'âlâ mahcûb değildir. Ancak sen ana nazardan mahcûbsun. Zîrâ anı bir şey' mahcûb kıla idi, setr ider idi. Eğer anın için bir sâtir olsa idi vücûdunu hâsır olur idi. Şey'in her hâsırı da o şey'in kâhirdir. *وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ* “*Kullarının fevkinde gâlib ve kâbir ol Allâh Te'âlâ'dır.*”³¹

34.

(8b) Evsâf-ı beşeriyenden 'ubûdiyyetine münâkız olıcı evsâfın hepsini ihrâc it ki nidâ-i Hakk'a mücîb ve hazretine karîb olasın.

35.

Her bir ma'siyetin ve gafletin ve şehvetin aslı nefsdan razî olmaktır. Ve her bir tâ'a-tin ve yakazanın ve 'iffetin aslı da nefsdan senin 'adem-i rızândır.

36.

Nefsdan razî olmayan câhile musâhabetin, nefsinden râzî olan 'âlîme musâhabetinden hayrlı ise de 'âlim için hangi 'ilm vardır ki nefsinden anı râzî itsün, câhil için de hangi cehl vardır ki (9a) nefsinden anı nâ-râzî itsün.³²

30 el-En'âm 6/91.

31 el-En'âm 6/18.

32 Mütercimın çevirisinde, fiili yanlış okumaktan kaynaklı bir sorun bulunmaktadır. Tercüme şöyle olmalıdır: “Nefsinden razı olan alimin ne gibi bir ilmi, nefsinden razı olmayan cahilin ne gibi bir cehaleti olabilir ki?”

37.

Şu'â-i basîret (nûr-i 'akl) Hakk'ın sana senden karîb olduğunu gösterir. 'Ayn-ı basîret (nûr-i 'ilm) Hakk'ın vücûdunu, senin 'ademinin gösterir. Hakk-ı basîret (nûr-i hak)³³ senin vücûd ve 'ademinin değil, Hakk'ın vücûdunu gösterir.

38.

Allâh Te'âlâ var idi, anınla berâber hiçbir şey' yok idi. Elân da o yine olduğu hâl üzeredir.

39.

Hak'dan gayriya himmetinin niyetini geçürme (ya'nî tahmîl-i hâcet için tebassur itme). Zîrâ kerîmden ârzûlar husûl bulmadan tecâvüz itmez.

40.

(9b) Cenâb-ı Hakk'ın senin üzerine mûridi olduğu hâceti sakın andan gayriya 'arz itme. Zîrâ anın vaz' itdiğini gayrisi nasıl ref' ider? Kim ki nefsinden bir hâcetin ref'i-ne kâdir olamazsa anı gayrisinden râfi' olmağa nasıl kâdir olur?

41.

Cenâb-ı Hakk'ın hüsn-i vasfiyün zannını bir hâl-i nîkûyî eylemezsen, seninle mu'âmelesi bulunduğiyçün zannını o mu'âmelesine sezâ bir hâl-i hüsninde kıl. Zîrâ seni hüsnünden gayri ile yokladı mı? Ve sana ni'metinden gayriyi bezl itdi mi? (Cenâb-ı Hakk'ın hüsn-i vâsfini hüsn-i zan eylemezsen senin ile bulunduğu mu'âmelesine hüsn-i zan it.)

42.

(10a) Gâyetle ta'accüb ol kimseye ki anın için infisâle imkân olmayandan kaçır ve kendisiyle bekâsı olmayan şey'i taleb ider. فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارَ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي فِي الصُّدُورِ "Gerçi anlar sûretde a'mâ değildir, ancak sînelerinde olan kalpleri a'mâdır."³⁴

43.

A'mâlin husûl-i âmâl-i dünyeviyye olurcasına kevnden yine kevne rihlet itme. Zîrâ değirmen çeviren humâr gibi olursun. Gider, halbuki gitdiği mahal aynı geldiği ma-

33 Buradaki parantezler mütercime aittir.

34 el-Hac 22/46.

haldir. Ekvândan mükevvine rihlet it. (10b) وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ mazmûnunca³⁵ cümle halâyıkın intihâ ve rucû'î Rabbin Te'âlâ tarafınadır.

44.

'Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin kavlı-i şerîfine nazar it. Buyurmuşlardır ki, (Ol kişi ki hicreti Allâh Te'âlâ'ya ve resûlüne olsa, vâkı'ada hicreti Allâh Te'âlâ ve resûlünedir. Ve ol kimse ki hicreti dünyâya olsa ana irişür, yâhud bir kadına olsa anı tezevüc ider, anın hicreti ol şeyedir ki vâkı'ada ana hicret itdi.)³⁶ Anla ve bu emri teemmül it, eğer sâhib-i fehmi isen."

45.

(11a) Hâli sana te'sîr itmeyen ve makâli Allâh Te'âlâ'ya delîl olmayan kimse ile musâhabet itme.

46.

Senden ziyâde sû-i hâlli kimseye musâhabetin bî'n-nisbe seni hâl-i nîkûyîde göstermesiyle aldanup ekseriyâ sû-i hâlde oldun.

47.

Kalb-i zâhiden sâdır olan 'amel dünyâya 'adem-i ta'allukdan nâşî kalîl olmadı, kalb-i râğıbdan sâdır olan 'amel de dünyâya ta'allukdan nâşî kesîr olmadı.

48.

Hüsn-i a'mâl, hüsn-i ahvâlin netâicidir. Hüsn-i ahvâl de makâmât-ı (11b) inzâlde (ya'nî feyz-i ilâhînin nüzûlüne müste'id makâmında) tahakkukundan nâşîdir.

49.

Allâh Te'âlâ ile 'adem-i huzûrundan içün zikrullâhı terk itme. Zîrâ zikrullâhın vücûdundan gafletin esnâ-i zikrullâhdaki gafletinden daha eşedir. Olabilür ki gafletle olan zikir seni yakaza ile olan zikre ve yakaza ile olan zikir huzûr ile olan zikre ve huzûr ile olan zikir de mezkûrun gayrisinden gayble olan zikre ref' ider. وَمَا ذَلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ بِعَزِيزٍ "İ'dâm ve icâdda Allâh Te'âlâ'ya 'azîz yoktur."³⁷

35 "Dönüş ancak Rabbedir." en-Necm 53/42.

36 Buhârî, "Bedü'l-Vahy", 1; Müslim, "İmare", 155.

37 İbrâhîm 14/20.

50.

(12a) Tâ'ât ve tevfikât-ı ilâhiyyeden fevt itdiğin şey'e 'adem-i hüznün ve zellât ü me'âsiden işlemiş olduğın şey'e nedâmeti terkin mevt-i kalbin 'alâmâtındandır.

51.

Mürtekib olduğın günâh, 'afvolmaz deyü ye'se düşürüp de Allâh Te'âlâ'ya rahmet-i bî-pâyânına hüsn-i zandan seni i'râz itdirircesine 'inde büyüdükçe büyümesün. Zîrâ ol kimse ki 'afüv ve kerîm olan Rab Te'âlâ'yı 'ârif oldu, anın günâhı cenb-i kereminde pek sağır oldu.

52.

Allâh'ın 'adli seni karşulayınca zünûbda sağîre yokdur. Fazlı da rûnümâ olunca zünûbda kebîre yokdur.

53.

(12b) Şühûdi senden gâib, vücûdı da 'inde muhakkar olan 'amelden başka kabûle ercâ 'amel yokdur.

54.

Cânib-i Hak'dan sana bir tarîk³⁸ îrâd ve irâe olunması, Rab Te'âlâ'ya anınla vârid olmağın içündür.

55.

Cânib-i Hak'dan sana bir tarîk îrâd ve irâe olındı, seni yed-i ağıyardan ya'nî shehevât-i nefsâniyye, vesâvis-i şeytâniyyeden tesellüm itmek ve rikk-i âsârdan (dünyâyâ ta'aluktan) hür ve âzâd kılmak içündür.

56.

Cânib-i Hak'dan sana bir tarîk îrâd ve irâe olındı, seni vücûdun zindânından şuhûdun fezâsına ihrâc için.

57.

(13a) Envâr, kalbin ve esrârın metâyâsıdır.

38 Bu ve sonraki iki hikmette çevirinin doğru olabilmesi için "tarik" kelimesinin yerine "vârid" olmalıdır.

58.

Zulmet, cünd-i nefis olduğu gibi nûr da cünd-i kalbdır. Allâh Te'âlâ 'abdine nusret murâd eylediği vakitte ana cünûd-ı envâr ile imdâd idüp andan zulem ve ağyârın imdâdını kat' ider.

59.

Nûr için keşf, basîret için hüküm, kalb için de ikbâl ve idbâr vardır.

60.

Tâ'at senden izhâr olundığı cihetden seni ferahnâk itmesün. (13b) O tâ'at sana Allâh Te'âlâ cânibinden izhâr olundığı için anınla ferahlan. *قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ...el-âyet. "Di ki Allâh Te'âlâ'nın, Kur'ân-ı Kerîm fazlıyla ve dîn-i İslâm rahmetiyle ve bunların inzâl ve ibsânıyla ferablansunlar. Anlar dünyâdan cem' itdikleri zâil olıcı lâ-şey' parçalarından hayrludur."*³⁹

61.

Allâh Te'âlâ tarafına seyr ü sülûk idenler ve makâm-ı kurbe vâsıl olanlar 'amellerinin rü'yetinden ve hâllerinin şuhûdundan memnu' oldılar. Çünkü sâlikûn 'amellerinde Allâh Te'âlâ ile sıdık tahakkuk itmediler, vâsılûn ise Allâh Te'âlâ kendü şuhûdiyle anları hâllerinden gâib kılmıştır.

62.

Zillet dalları ancak tama' tohmı üzerine neş ü nemâ buldı.

63.

(14a) Vehim gibi seni hiçbir şey' münkâd itmedi.

64.

Sen nâ-ümîd olduğın şey'den âzâd ve tama' itdiğin şey'in bendesisin.

65.

Kim ki mülâtafât ihsânıyla Allâh Te'âlâ tarafına ikbâl itmedi, Allâh Te'âlâ anı selâsil-i imtihân ile mukayyed kıldı.

66.

Kim ki ni‘mete şükr itmedi, anın zevâline ta‘arruz itdi; kim ki şükr itdi, anı ‘ikâliyle mukayyed kıldı.

67.

Allâh Te‘âlâ'nın sana olan ihsânına karşı isâetde devâmının, (14b) senin için istidrâc (irtikâb-ı me‘âsîde devâmına karşı ‘ukûbetde te’hîrinden ve Hakk'ın imhâlinden nâşî mağrûriyetli kişi kendüsünü vâsılinden zan itdiği hâlde bağtaten helâke düşmesi) olmasından kork. *سَسْتَدْرَجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ* Şunlar ki bizim âyetlerimizi tekzîb itdiler. Biz anları az az helâklarına yaklaşıdırırız ki anlar günâh itdikçe biz ni‘metleri arttırırız. Anlar ‘âsî ve küfrân-ı ni‘met olup müstehakk-ı ‘ukûbet olurlar. Hattâ bilmedikleri cihetden anları helâke irişdiririz.⁴⁰

68.

Mürîdin sû-i edebde bulunup, kendüsinden ‘ukûbetin te’ehhuri sebebiyle, “Eğer bu sû-i edeb olsa idi imdâd-ı ilâhî münkatı’ olup bu’dı icâb ider idi” demesi, cehlindedir. Tahkîkan şu‘uru idrâk idemeyecek bir haysiyetle andan imdâd-ı ilâhî (15a) münkatı’ olmuşdur. Velev ki münkatı’ olmasa dahi tezâyüdi men‘ olunmuş ve makâm-ı bu‘da ikâme olunmuşdur, hâlbuki o anlayamaz. Her ne kadar makâm-ı bu‘da ikâme olunmasa dahi ancak arzû-yi nefsâniyye ile bırakılır.

69.

Bir ‘abdi gördüğün vakitte, ki Allâh Te‘âlâ vücûd-i evrâd ile anı ikâme ve o evrâdda imdâd-ı ilâhîsinin tevâlîsiyle idâme eylemişdir, sen anda sîmâ-yi ârifîn ve behcet-i muhibbini görmediğinden nâşî Cenâb-ı Mevlâ'nın ana olan ‘atâsını istihkâr itme. Eğer ana tecellî-i ilâhî vârid⁴¹ olmasa idi, virde meşgûl olmaz idi.

40 Mütercimim kısmen tefsir ettiği ayetin meali şöyledir: “Ayetlerimizi yalanlayanları hiç bilmedikleri yerden adım adım yıkıma götürürüz.” (el-A‘râf 7/182)

41 Mustafa Enver Bey burada “vârid” kelimesini, sözlük anlamıyla, yani “ulaşan” şeklinde anlamıştır. Burada müellif tarafından kastedilenin, ıstılah anlamıyla vârid yani ilahî ilhamât olarak kabul edilmesi daha yerinde olur. Bu durumda sözün bu kısmının anlamı, “Allah'ın ona ilham ettiği vârid olmasaydı, o amelini ve virdine devam edemezdi.” şeklinde olmalıdır. (Bkz. Muhammed b. İbrâhîm b. ‘Abbâd en-Nefzî er-Rundî, *Gaysü'l-mevâhibi'l-‘aliyye fi şerbi'l-Hikemi'l-‘Atâiyye*, haz. Mahmûd Beyrûtî, (Dimeşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2007), I/215)

70.

Cenâb-ı Hak bir kavmi hizmetine ikâme, bir kavmi de muhabbetine muhtas kılmıştır. (15b) كَلَّا نُمِدُّ ...el-âyet “*Bu dünyâ ve âhiret isteyen iki firkanın dahi maksûm rızklarını imdâd ideriz. Bu imdâd dahi Rab Te‘âlâ’nın ‘atâsındandır. Rabbin Te‘âlâ’nın ‘atâsı dünyâda mü’min ve kâfirden memnû’ olmadı.*”⁴²

71.

Bir emr ile te‘allülden mukaddes ve a‘mâl ile tekâbülden münezzehten olan vâridât-ı ilâhiyenin kalîl olup bağtaten olması, a‘mâllerinden nâşî ‘ibâd ana isti‘dâdları bulunduğunu iddi‘â ider olmasunlar içündür.

72.

Kimi ki her suâl olunan şey’e cevâb virir ve her müşâhede itdiği şey’i ta‘bîr ider ve her bildiği şey’i zikr ider görür isen, anın cehline bununla istidlâl it.

73.

(16a) Allâh Te‘âlâ mü’min kullarına dâr-ı âhireti mahall-i cezâ kıldı. Zîrâ anlara ‘atâsını murâd eylediği şey’e dünyânın vüs‘ati yoktur. Anın içün anların akdârını, bekâsı olmayan dârda mücâzî eylemekden te‘cîl ve te‘hîr eyledi.

74.

Kim ki ‘amelinin semeresini ‘âcilen (dünyâda) bulursa, âcilen (âhiretde) kabûlün vücûdına delîldir.

75.

‘İnd-i ilâhîdeki kadrini bilmek murâd ider isen, seni ikâme eylediği şey’e nazar it.

76.

Allâh Te‘âlâ ne zamân sana tâ‘ati nasîb idüp, o tâ‘atinde seni kendüsiyle muğnâ kılsarsa tahkîk bilmiş ol ki sana ni‘am-i zâhire ve bātinesini isbâğ eylemiştir.

77.

(16b) Cenâb-ı Hak’dan taleb itdiğin şey’in hayrlusu anın senden tâlibi olduğu şey’dir.

78.

Tâ'atin fikdânına o tâ'ate meyl itmemekle berâber kuru bir hüzn itmek mağrûrîn 'alâmetlerind[end]ir.

79.

Ârif değildir ol kimse ki, işâreti vaktinde Hak sübhânehû hazretlerini kendüsi-
ne işâretinden daha karîb bula. Ârif belki ol kimsedir ki vücûd-i Hak'da fânî ve
şühûd-i rabbânîde müntavî olmağla kendüsiyçün işârete mecâl olmaya.

80.

Recâ, mukârin-i 'amel olan şeydir, yohsa ümniye (gurûr) dür.

81.

(17a) Ârifînin Allâh Te'âlâ'dan matlabı 'ubûdiyyette sıdk ve hukûk-ı rubûbiyete
kıyâmdır.

82.

Cenâb-ı Hak seni hâl-i inbisâtta kıldı, hâl-i inkıbâz ile ibkâ itmemek için ve hâl-i
inkıbâzda kıldı, hâl-i inbisâtta terk itmemek için. Ve her ikisinden de ihrâc itdi,
kendüsinden başka bir şey' ile mukayyed olmayasın için.

83.

Ârifün hâl-i inbisâtta, hâl-i inkıbâzdan ziyâde havfdadırlar. Hâl-i inbisâtta edeb
dâiresinde az kimseler durabilürler.

84.

(17b) Bast, ferâhın vücûdı sebebiyle nefis andan hazzını ahz iden hâldir. Kabz nefis
içün anda haz olmayan hâldir.

85.

Allâh Te'âlâ ba'zen sana dünyâ ve lezzâtından bir şey i'tâ idüp tâ'at-i ilâhiyesinden
seni men' ider. Bazen de dünyâdan seni men' idüp tâ'atı i'tâ ider.

86.

Ne zamân ki bir şeyden men' olunmağın fehm bâbı senin için feth olundıysa, ol
men' sana 'ayn-ı 'atâ oldı.

87.

Ekvânın zâhiri gaflet, bâtını 'ibretidir. Bu sebeble nefs anın zînet-i zâhiresine nazar ider. (18a) Kalb de kabâih-i bâtinesine nazar ider.

88.

Senin için fenâ-pezîr olmayacak bir 'izzet husûlini ister isen, fânî olan 'izzetle müz-ta'iz olma.

89.

Tayy-i hakîkî senin mesâfe-i dünyâyı tay itmeğindir. Ol gâyete kadar ki, âhireti kendünden sana daha karîb olduğunu göresin.

90.

Halk cânibinden olan 'atâ hirmândır. Allâh Te'âlâ cânibinden olan men' ihsândır.

91.

Rabbimiz Te'âlâ'nın kerem-i 'azîm ve fazl-ı 'amîmi bendesinin nakden mu'âmelesine nesi'ten mücâzât kılmaktan celîldir.

92.

(18b) Tâ'ate cezâ cihetinden sana kâfidir Allâh Te'âlâ'nın tâ'ate senin ehliyetine rızâsı.

93.

'Âmilîne cezâ cihetinden kâfi oldu ol şey' ki, Allâh Te'âlâ esnâ-yi tâ'atde anların kalblerine feth idici oldu ve ol şey' ki, kendüsiyle vücûd-i muânesetden anların kalblerine îrâd idici oldu.

94.

Ol kimse ki Hak'dan recâ eylediği şey' için yâhûd tâ'ati sebebiyle 'ukûbetin vürûdünü kendüsinden def için Allâh Te'âlâ'ya 'ibâdet iderse, 'ubûdiyyetin hak evsâfiyla kâim olmadı.

95

(19a) Hak Te'âlâ ne zamân ki sana 'atâ itdi, birr ü ihsânını gösterdi; ne zamân ki seni men' itdi, sana kahrını gösterdi. Bu iki hâletde de sana müte'arrif ve senin üzerine vücûd-i lütfıyla mukbil olan ancak odur.

96.

Men'in seni elemnâk eylemesi Allâh Te'âlâ'dan idüğünü 'adem-i fehmindendir.

97.

Ba'zen sana bâb-ı tâ'at feth olunur da bâb-ı kabûl feth olunmaz, bazen de senin üzerine zenb kazâ olunup o zenb vusûl-i Hakk'a sebep olur.

98.

Züll ü iftikârî îrâs iden ma'siyet, 'izz ü istikbârî îrâs iden tâ'atden hayrludur.

99.

İki ni'met vardır ki, hiç bir mevcûd andan hâric olmadı ve mükevvenâtın (19b) ve mükevvenâtın⁴³ küllîsiyçün andan mu'âfiyet yokdur. Biri ni'met-i îcâd, birisi de ni'met-i imdâddır.

100.

Hak Te'âlâ sana evvelen îcâd ile sâniyen imdâdının tevâlîsiyle in'âm eyledi.

101.

Senin fâkan senin için zâtiyyedir. Esbâbın vürûdı ise sana hafî olan şey'in müzek-kirâtıdır. Fâka-i zâtiyyeyi de 'avârız ref ü izâle idemez.

102.

Evkâtının hayrlusı vücûd-i fâkanı müşâhede ile fakr u zillete reddolundığın vaktidir.

103.

(20a) Allâh Te'âlâ ne zamân seni halkından îhâş iderse, bil ki senin için bâb-ı ün-sün fethini murâd eylemiştir.

104.

Allâh Te'âlâ ne zamân senin lisânını talebe küşâde iderse bil ki sana 'atâ eylemeği murâd eylemiştir.

105.

'Ârif ıztırârî dâim olup, gayrullâh ile karârı olmayandır.

43 Mütercim yeni sayfada aynı sözcüğü tekrar etmiştir.

106.

Allâh Te'âlâ zevâhiri (mükevvenâtı) envâr-ı âsârıyla (kevâkible) serâiri de (kulûbun bevâtınını) envâr-ı evsâfıyla ('ulûm ve me'ârifle) münevver kıldı. Şu sebeble envâr-ı zevâhir âfil (gâib ve gârib) olup, envâr-ı kulûb âfil olmadı. (*Gündüzün güneşi gice gurûb ider, kulûbun güneşi gâib olmaz.*)⁴⁴

107.

(20b) Seni müblî olan Hak sübhânehû ve te'âlâ idüğüne 'ilmin, üzerindeki elem-i belâyı elbetde hafifletür. Şol Allâh Te'âlâ ki kaderler sana andan rûnümâ olmuşdur, hüsn-i ihtiyârı sana ta'avvüd iden odur.

108.

Kim ki kadrinden lutf-i ilâhînin infikâkını zan itse, bu zannı nazarının kusûrunda-
dır.

109.

Sana turuk-i 'ubûdiyyetin iltibâsından hafv olunmaz, ancak hevâ-i nefsâniyyenin sana galebesinden havf olunur.

110.

(21a) Münezzehdir o kim, sırr-ı husûsiyyeti (ya'nî bi'l-hâssa kulûb-i evliyâyâ ifâza eylediği serâir-i 'ulûmu ve me'ârifî) ahvâl-i zâhire-i beşeriyetle setr itdi ve 'azamet-i rubûbiyyetini izhâr-ı âsâr-ı 'ubudiyette zâhir kıldı.

111.

Matlabının teahhur-ı husûli sebebiyle Rabb Te'âlâ'ya mutâlebe ile ta'arruz itme, lâkin edebinin 'adem-i vücûdundan nâşî nefsinin muâhaze it.

112.

Cenâb-ı Hak ne zamân seni zâhiren fermânına imtisâl idici kılarsa ve bâtinen de kahrına itâ'atı merzûk iderse sana büyük minnet tutmuşdur.

44 Parantez içindeki beyte, İskenderî'den önce Kuşeyrî tefsirinde yer vermiştir. Bkz. İmâm [Abdülkerîm] el-Kuşeyrî. *Letâifü'l-işârât*, thk, İbrâhîm el-Besyûnî, (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye-tü'l-'Âmme li'l-Kitâb, t.y.) 2/648.

113.

Keşf ü kerâmet ile tahsîsi sâbit olan kimselerin hepsi âfât-ı de'avâ-i nefsâniyyeden halâsi kemâl bulmuş değildir.

114.

(21b) Virdi istihkâr itmez illâ cehûl olan istihkâr ider. Vârid dâr-i âhiretde bulunur, vird ise dünyânın intivâsıyla fenâ-pezîr olduğundan halef ve nâibi bulunmayan şey'e i'tinâ evlâdır. Virdi senden tâlib olan Allâh Te'âlâ'dır. Vâridi ise andan sen taleb idiyorsun. Anın talebi nerede, senin matlabın nerede?

115.

İmdâd-ı rabbâniyyenin vürûdı kulûb-i 'ibâdın isti'dâdları hasebiyledir ve envâr-ı yakîniyyenin şurûkı safâ-i esrârları hasebiyledir.

116.

(22a) Gâfil sabâha dâhil oldukda ne işleyeceğine nazar ider. 'Âkil ise Allâh Te'âlâ'nın kendüsi hakkında ne işleyeceğine nazar ider.

117.

'Ubbâd ve zühhâd her şey'de Allâh Te'âlâ'dan gaybetlerinden için her şeyden vahşet iderler. Eğer anlar Allâh Te'âlâ'yı her şeyde müşâhede itse idiler vahşet itmezler idi.

118.

Dünyâda senin işin mükevvenâta nazar iledir. Kemâl-i zât-ı Hak'dan senin için âhiretde keşf hâsıl olur.

119.

Allâh Te'âlâ dünyâda min gayr-i hicâb sana mütecellî oldukda senin sabr (22b) u tâkat getüremeyeceğine 'ilm-i ilâhîsi muhîtdir. Bu sebeble sana âsâr ve ekvânı 'ayn-ı basîretle müşâhede eylemeği ikrâm buyurmuştur.

120.

Hak Te'âlâ 'ubûdiyyet husûsunda a'mâli istiskâl ile terke müeddî olur derecede sende melâlet hâsıl olacağını bildiğinden sana rahmet ve suhûlet olarak tâ'ati müte-nevvi' kıldı ve senin a'mâle de tesâru' sebebiyle hadden tecâvüz iderek vech-i kemâl üzere ityân idemeyeceğini bildiğiyçün ba'zı evkâtda da tâ'atden seni men' eyledi ki

senin himmetin salâtı ikâmete maksûr olup sûret-i salâtı masrûf olmasun. Zîrâ her musallî mukîmü's-salât değildir.

121.

(23a) Salât veseh-i zünûbden kulûbı münezzihe ve bâb-ı guyûbı müsteftihadır. Salât mahall-i münâcât ve ma'den-i musâfâtdır. Anda esrâr meydânları müttesi' olur ve envâr şârikleri tumû' ider.

122.

Allâh Te'âlâ sende za'f bulunduğunu bildi, bu sebeble tâ'atin envâ'ı ve a'dâdını taklîl itdi ve fazl-ı ilâhîsine ihtiyâcını bildi, bu sebeble imdâd-ı ilâhîsini teksîr itdi.

123.

Ne zamân 'ameline Allâh Te'âlâ'dan 'ivaz taleb idersen o 'amelde sıdkının vücûdıyla mutâlebe olunursun. (Cenâb-ı Hak a'mâl için feyz-i 'âcil ve sevâb-ı âcil (23b) hâsıl eylediğine) şekde olana selâmet-i vicdân kifâyet ider.

124.

Hakîkatde fâ'ili olmayup mahall-i zuhûrı olduğın 'amel üzerine Hak Te'âlâ'dan 'ivaz taleb itme. Allâh Te'âlâ eğer 'amelini kabûl iderse, kabûli 'amele cezâ cihetinden sana kâfî olur.

125.

Cenâb-ı Hak sana fazl-ı ilâhîsini izhâr eylemeyi murâd iderse a'mâli sende halkla sana nisbet ider.

126.

Senin ahvâl-i zemîmene nihâyet olmaz, Allâh Te'âlâ seni eğer kendi nefesine ircâ' iderse ve medâih ü hasenâtın munkaziye olmaz eğer sana cûd u nusret-i ilâhîsini izhâr iderse.

127.

(24a) Allâh Te'âlâ'nın evsâf-ı rubûbiyetiyle müte'allık ol, ya'nî vücûd ve levâzımını lâ-şey' bil ve evsâf-ı 'ubûdiyyetinle de mütehakkık ol (Her husûsda 'acz ü fakrını bil).

128.

Allâh Te‘âlâ mahlûkâtına virdiği şeylerden senin için olmayan şey’i taleb ve id-dî‘âdan seni men‘ eyledi de vasf-ı ilâhîsine müşâreketi taleb ve iddi‘â eylemekliğini mübâh kılar mı? O Rabbü’l-‘âlemîndir.

129.

Nefsinden fevâidi hark u ifnâ itmediğin hâlde sana menâfi-‘i ma‘neviyye nasıl isâbet ider.⁴⁵

130.

Medâih-i nefsâniyyeyi taleb şân değil, hüsn-i edebe mülâzemet şândır.

131.

(24b) Mevâhib-i ilâhiyyeyi senin için hâl-i ıztırâr kadar hiç bir şey taleb itmedi ve anı tahayyüze zillet ve iftikâr gibi esra‘ bir şey de yokdur.

132.

Eğer sen Cenâb-ı Hakk’a vusûlini ancak ‘uyûb-i nefsâniyyenin fenâsından ve da‘âvî-i şehvâniyyenin mahvından sonra hâsıl olur i‘tikâdında isen, ana ebeden vâsıl olamazsın. Lâkin Allâh Te‘âlâ seni kendine îsâl eylemek murâd iderse vasf-ı rabbâniyyesiyle vasfını ve na‘t-ı kudsiyyesiyle na‘tını setr idüp ictihâd ü a‘mâlinle değil, sana olan mahz-ı keremiyle seni kendine îsâl ider.

133.

Cenâb-ı Hakk’ın setr-i cemîli olmasaydı hiçbir ‘amel kabûle ehil olmazdı.

134.

(25a) Cenâb-ı Hakk’a tâ‘at vaktinde hilm-i ilâhîsine olan ihtiyâcın, ma‘siyet vaktindeki ihtiyâcından daha ziyâdedir.

45 Mütercim, ‘*avâid* (adetler, alışkanlıklar) kelimesini Arapça metni yazarken doğru yazmakla birlikte, tercümede bunu nedense sehven *fevâid* (faydalar) olarak okumuş ve çevirisini de bu yanlış okuma üzerine yapmış görünüyor. Doğru tercüme şöyle olmalı: “Sen nefsindeki adet ve alışkanlıkları ortadan kaldırmadıkça, senin için tabii adetler ve kurallar nasıl ortadan kalkar (ve nasıl kerametler ortaya çıkar).”

135.

Setr iki kısımdır: Birisi ma'siyetden setr, diğeri ma'siyetde setrdir. 'Avâm-ı nâs halk nazarında mertebelerinden sukût haşyetinden nâşî Allâh Te'âlâ'dan ma'siyetde setri talep ider. Havâs ise Melikü'l-Hak Te'âlâ'nın nazarından sukût haşyetinden nâşî ma'siyetden setri talep ider.

136.

Kim ki sana ikrâm iderse Allâh Te'âlâ'nın sendeki cemîl setrine ikrâm ider. Hamd seni setr idene lâyıktır, sana ikrâm ve şükr idene lâyıktır.

137

(25b) Sana sâhib olmadı illâ 'uyûbını alîm olan sâhib oldu. Bu da ancak kerîm olan Mevlâ'ndır ki, ana 'âid olur bir şey için olmayarak seni talep idenlerin ve sana sâhib olanların en hayrlusudur.

138.

Hak Te'âlâ eğer sana nûr-i yakîni işrâk itse idi âhireti rihletinden daha karîb görür idin ve mehâsin-i dünyâyı da üzerinde kesf-i fenâ zâhir olduğu hâlde görür idin.

139

Allâh Te'âlâ'dan seni hiç bir mevcûdun vücûdî mahcûb itmez, lâkin anınla bir mevcûdun vücûdunu tevehhümün andan seni mahcûb ider.

140.

(26a) Allâh Te'âlâ'nın mükevvenâtta zuhûr u tecellisi olmasa idi ana vücûd-i ebsâr vâki' olamaz idi. Eğer min-gayr-i hicâb sıfât-ı ilâhiyyesi zâhir olsa idi mükevvenât muzmahil olur idi.

141.

Her şey'i Allâh Te'âlâ izhâr eyledi, zîrâ bâtın odur ve her şey'in vücûdunu tay itdi, zîrâ zâhir odur.

142.

Mükevvenâtta olan şey'e nazar itmeğini Cenâb-ı Hak sana ibâha itdi, zevât-ı mükevvenât ile tevakkuf itmeğini sana izin virmeyip *فَلِ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ* buyurdu.⁴⁶

46 "De ki: Bir bakın da görün, göklerde ve yerde neler var?" (Yûnus 10/101)

Ve bununla sana bâb-ı ifhâmı küşâde idüp, vücûd-i ecrâmı delâlet ider olmak için أَنْظُرُوا السَّمَوَاتِ⁴⁷ buyurmadı.

143.

(26b) Ekvân, Cenâb-ı Hakk'ın isbât ve izhârıyla sâbit ve zât-ı ehadiyyetiyle mahv u nâbûddur.

144.

Nâs sana olan zanlarıyla seni medh iderler, sen mağrûr olmayup kabâih-i nefsâniyeni bildiğin için kendüni zem idici ol.

145.

Mü'min medh olundukda, nefsinde müşâhede idemediği vasıfla senâ olunduğundan nâşî Allâh Te'âlâ'dan istihyâ ider.

146.

Nâsın en câhili kendi 'indeinde yakînen tahakkuk iden şey'i nâsın zan itdiği şey'e terk idendir.

147.

(27a) Ehil olmadığı şey' ile sana senâ ıtlak olunursa sen yine senâkârını⁴⁸ ehil olmadığı şey' ile senâ it.

148.

Zâhidler senâ olundukda Rab Te'âlâ'dan gaybleri sebebiyle senânın halkdan sudûrını müşâhedelerinde havf-i iğtirârdan nâşî münkabız olurlar. Ârifler ise huzûr-i Rabb-i 'izzetde olup mâsivâyı 'adem-i müşâhedelerinden, ne vakt medh olunurlarsa senâyı Melikü'l-Hak te'âlâ cânibinden olmak üzere telakkî ile münbasıt olurlar.

149.

Ne zamân ki sen 'atâ olundukda, o 'atâ seni münbasıt ve men' olundukda o men' seni münkabız kılsa, bununla tufûliyyetinin sübûtuna ve 'ubûdiyyetinin 'adem-i sıdkına istidlâl it.

47 "Göklere bakın."

48 Mütercim zamirin senâyı yapana raci olduğunu kabul ederek bu çeviriyi yapmış ama aslında zamir Allah Teala'ya racidir. Bkz. Rundî, *Gaysü'l-mevâhib*, 2/280. Bu durumda çeviri şöyle olmalıdır: "Ehil ve layık olmadığı şekilde övüldüğünde, sen de ehil ve layık olduğu gibi Allah'ı öv."

150.

(27b) Senden bir zenb vukû'unda Rabbin Te'âlâ ile husûl-i istikâmeti müstahîl 'addiyle ye'sine sebep olmasun. Andan tevbe ve rucû'unda bu sana mukadder olan zünûbun âhiri olur.

151.

Cenâb-ı Hakk'dan sana bâb-ı recâyı feth eylesesini murâd idersen, andan sana olan şey'i işhâd it (ya'nî velâdetinden bulunduğın vakte değin nâil olduğın ni'mâta bak). Ve eğer bâb-ı havfi feth eylesesini murâd idersen, senden ana olan şey'i işhâd it (ya'nî ef'âline şuûrun zamânından berü vukû' bulan 'isyân ve muhâlefâtına bak).

152.

Cenâb-ı Hak sana ba'zen hâl-i bastın nehâr gibi olan revnakinde istifâde idemediğın (28a) şey'i hâl-i kabzın leyl gibi olan târîkinde ifâde ider. لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا. "Siz anlayamazsınız bangisi sizin için menfa'atçe dâba karîbdir."⁴⁹

153.

Envârın mevâzı-ı tulû'î ârifînin kulûb ve esrârıdır.

154.

Kulûba müsteved'a olan nûrun mededi hazâin-i guyûbdan vâride olan nûrdandır.

155.

Hak Te'âlâ havâs ile idrâk olunan nûr ile sana âsâr-ı mükevvenâtından keşf ider ve kulûba müsteved'a olan nûr ile evsâf-ı ezeliyyesinden keşf ider.

156.

Kulûb ba'zen nüfusun kesâif-i ağıyâriyle mühtecib olduğu gibi, envâr-ı yakîniyye ile müstenîr olduğu hâlde letâif-i ağıyâr-ı nûrâniyye ile vukûfı sebebiyle muhtecib olur.

157.

(28b) Hak Te'âlâ envâr-ı kulûb ve serâiri iclâlen kesâif-i zevâhir ile setr ider ki, anı izhâr ile ibtizâlden ve lisân-ı iştihâr ile ana nidâ itmekden masûn kıldı.

Cüz-i evvel son

Cüz-i sâni

158.

(29a) Münezzeh ü müte‘âldir ol kibriyâ ki, evliyâsı üzerine bir delîl kılmayup, ancak anları kendine delîl kıldı ve anlara (kimseyi îsâl itmeyip ancak) kendine îsâl eylemek murâd eylediğini îsâl eyledi.

159.

Cenâb-ı Hak ba‘zen seni gayb melekûtuna muttali‘ ider de, esrâr-ı ‘ibâda istişrâf ve ittîlâ‘dan mahcûb ider.

160.

Kim ki ‘ibâdın esrârına muttali‘ olup rahmet-i ilâhiyye ile mütehallık olmadı (ya‘nî müznibîni setr ile, zâlimîni hilm ile, câhilîni safh-ile, velhâsıl ittîlâ‘ı mikdârınca cemî‘i ‘ibâda iktizâsına göre re‘fetle mu‘âmele itmedi),⁵⁰ anın ittîlâ‘ı, ‘aleyhine fitne ve kendine cerr-i vebâle sebep oldu.

161.

(29b) Nefsin ma‘siyyetde hazzı zâhir ve celîdir, tâ‘atde hazzı gizlü ve hafîdir. Hafî olan şey’in müdâvâtının ‘ilâcı da sa‘bdir.

162.

Halk her ne kadar seni görmese dahi ba‘zen senin a‘mâl-i hafîyyene riyâ karışur.

163.

Ahvâl-i husûsiyyeni halkın bilmesine meyl itmeğin ‘ubûdiyyetinde ‘adem-i sıdkına delîldir.

164.

Sana olan nazar-ı ilâhîye karşı nazar-ı halkı sen kendinden gâib kıl ve Hakk’ın senin üzerine olan şuhûd-i ikbâlî sebebiyle nâsın ikbâlîne iltifât itme.

165.

(30a) Kim ki Hakk’ı ‘ârif oldu, anı her şeyde müşâhede itdi; kim ki Hak ile fânî oldu, her şeyden gâib oldu; kim ki Hakk’a muhabbet itdi, ana hiçbir şey eser itmedi.⁵¹

50 Parantez içi mütercimim şerhidir.

51 Son cümlelerin tercümesi, “Kim ki Hakk’a muhabbet etti, hiçbir şeyi ona tercih etmedi.” şeklinde olmalıdır.

166.

Cenâb-ı Hakk'ı senden mahcûb kılan şiddet-i kurbıdır.

167.

Cenâb-ı Hakk'ın muhtecib olması şiddet-i zuhûrundan ve ebsârdan hafî olması da 'ızam-ı nûrundandır.

168.

Cenâb-ı Hak'dan talebin onun 'atâsına tessebbüb olmasun ki 'ibâdına taleb ile emr eylediğinin sır ve hikmetini andan fehmin kalîl olmaya; talebin ancak izhâr-ı 'ubû-diyyetle hukûk-i rubûbiyyete kıyâmdan 'ibâret olmalıdır.

169.

(30b) Hak Te'âlâ'nın ezeldeki 'atâ-i sâbıkına senin talebi-lâhıkın nasıl sebep olabilir?

170.

Cenâb-ı Hakk'ın hükm-i ezelişi 'ilele muzâf olmaktan celîldir.

171.

Cenâb-ı Hakk'ın sana olan 'inâyeti senden (du'â ve a'mâl-i sâliha gibi) bir şey' için değildir. Anın 'inâyeti sana muvâcih ve ri'âyeti sana mukâbil olduğu hinde sen neredesin; 'inâyet-i ezeliyyesi sâdır olduğunda ihlâs-ı a'mâlin ve vücûd-i ahvâlin yok idi. Belki o makâmda mahz-ı ifdâli ve 'azîm-i nevâl-i ilâhiyyesinden gayri bir şey olmadı.

172.

(31a) Hak Te'âlâ 'ibâdın sırr-ı 'inâyetin zuhûruna (ya'nî kendülerinden mahfî olan irâde-i ilâhiyyenin husûl-i ta'allukuna) temâyüllerini bildiğinden *يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ* buyurdu⁵² ve eğer anları hâlî kılsa idi takdîr-i ezele i'timâden a'mâl-i sâlihâyı terk ideceklerini de bildiğinden *إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ*⁵³ buyurdu.

173.

Her şey' meşîet-i ilâhiyyeye müstenid olup, meşîet hîç bir şey'e müstenid değildir.

52 "Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder." (el-Bakara 2/105)

53 "Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır." (el-A'râf 7/56)

174.

‘Urefâya ekseriyâ âdâb-ı ‘ubûdiyyet, kismet-i ezeliyyeye i‘timâden terk-i talebe ve suâlden zikrullâh ile iştigâle delâlet ider.

175.

(31b) Kendine gafletin tarayânı câiz olan ancak du‘â’ ile tezkîr olunur ve kendinden ihmâl vukû‘u mümkün olan ancak zikir ile tenbîh idilir. (تعالى الله عن ذلك علوا كبيرا⁵⁴)

176.

Fakr u fâkanın vürûdı mürîdînin bayrâmıdır.

177.

Savm u salât hâlinde bulamadığın şey’i ba‘zen hâl-i fakrda ziyâde bulursun.

178.

Fâka mevâhib-i rabbâniyyenin bisâtıdır.

179.

Mevâhib-i ilâhiyyenin vürûdını murâd idersen ‘indinde fakr u fâkayı sahîh ve muhakkak kıl. “*Sadakât ancak fukarâ içündür.*”⁵⁵

180.

(32a) Evsâfını mütehakkık ol, Cenâb-ı Hak sana evsâfıyla imdâd eyleye; zilletini mütehakkık ol, Allâh Te‘âlâ sana ‘izzetiyle imdâd eyleye; ‘acini mütehakkık ol, Allâh Te‘âlâ kudretiyle sana imdâd eyleye; za‘fını mütehakkık ol, Allâh Te‘âlâ havl u kudretiyle sana imdâd eyleye.

181.

Kerâmet ekseriyetle kendüsiyçün istikâmet kemâl bulmamış olana merzûk olur.

182.

Bir şey’de seni Hak Te‘âlâ’nın ikâme eylemiş olduğına alâmetdir, o şey’de seni netâicin husûliyle ikâmesi.

54 “Allah bundan çok yüce ve münezzehdir.”

55 et-Tevbe 9/60.

183.

(32b) Kim ki kendi bisât-ı ihsânından ta'bîr ü tekellüm iderse, isâeti anı iskât ider; kim ki Allâh Te'âlâ'nın bisât-ı ihsânından ta'bîr ü tekellüm iderse, ta'bîrinde⁵⁶ isâet dahi etse anı bir şey' iskât itmez.

184.

Hükemânın envâr-ı ma'rifeti akvâlini sebkât ider. Bu sebeble nerede ki tenvîr hâsil oldu, ta'bîr de vâsıl oldu.

185.

Kelâmın mahall-i zuhûrî kalb olduğundan, her bir kelâm ki izhâr u tefevvüh olunur, o kelâm mahall-i zuhûrî olan kalbin kisveti üzerinedir. (Eğer kalb münevver ise kelâm da sâmi'îne nâfi' olur, muzlim ise muzır olur.)

186.

Kim ki hakâik-i 'ulûmı ta'bîrde me'zûn olduysa, anın 'ibâreti mesâmi-'i halkda münfehim ve işâreti anlara müncelî oldu.

187.

(33a) Senin için izhâr-ı hakâyıka izn olmadığı vakitte anı izhâra tasaddî itdiğinde o hakâyık ekseriyâ meksûfetü'l-envâr olarak zâhir olur.

188.

'Urefânın me'ârif ve hakâyıktan ta'bîrleri ya vecdin feyezânından veyâhud mürîdin hidâyeti kâsından içündür. Kısm-ı evvel sâlikînin hâli; sâni, erbâb-ı miknet ve muhakkikînin hâlidir.

189.

'Urefânın 'ibârâtı muhtâcîn-i müstemi'inin gıdâ-i ervâhlarıdır. (İhtilâf-ı tabâyi' hasebiyle müstemi'in o 'ibârâtdan isti'dâdları mikdârı nasîb aldıklarından) Ey sâmi', sana makâmın dâiresinde mütenâvil olan şey'den başka bu husûsda nasîb olamaz.

56 Çeviride bu kelime çıkartılsa anlam daha doğru verilmiş olur.

190.

(33b) Makâmât-ı yakîniyyeden bir makâmdan ekseriyâ ana ittilâ' hâsıl iden de ta'bîr ider, ana vâsıl olan da ta'bîr ider. Şu ta'bîrler sâhib-i basîretten gayrıya mültebis ve yekdüğlerinden farksız olarak görünür.

191.

Sâlike vâridâtından bahs etmek lâıyk değildir. Zîrâ bu, kalbindeki 'amelini taklîl ider ve Rab Te'âlâ ile sıdkının vücûdını men' ider.

192.

Halâikdan bir şey' ahzine elini uzatma. İllâ halâik beyninde mu'tî olan Mevlây-ı Müteâl idüğünü görmeğınle elini uzat ve böyle olunca da yine 'ılme muvâfık olan şey'i al.

193.

'Ârif-i muhakkik meş'et-i ilâhiyyeyi kâfi görmekle ekseriyâ Mevlâ-yı Müteâl'e⁵⁷ (34a) ref'-i hâcetden istihyâ ider de, mahlûka ref'-i hâcetden nasıl istihyâ itmez.

194.

Eğer sana iki iş rûnümâ olursa nefse ağır gelenine bakup ana ittibâ' it. Zîrâ nefse ancak hak olan şey' sakıl olur.

195.

Vâcibâta kıyâmdan tekâsülle nevâfil-i hayrâta müsâra'at, hevâyâ ittibâ'ın alâmâtındandır.

196.

Allâh Te'âlâ tâ'ati evkât-ı mu'ayyene ile takyîd eyledi, tâ ki vücûd-ı tesvîf ya'nî gelecekte yaparım fikri seni o tâ'atden men' itmesün ve evkât-ı tâ'ati de sana tevsî' eyledi, tâ ki vaktin evvelinde, ya vasatında veyâ âhirinde edâ itmeğe hıssa-i ihtiyâr sende bâkî kalsun.

197.

(34b) Hak Te'âlâ, 'ibâdının kendüsiyle olan mu'âmelesine killet-i nuhûd ve ikbâllerini bildiğinden, anlara vücûd-i tâ'atini vâcib kılup, tâ'ate selâsil-i îcâb ile anları

57 Sayfanın kenarında mehtemelen çeviriye ilişkin olarak "nâ tâm" şeklinde bir not yazılmış.

sevk eyledi. Rabbin Te'âlâ ol bir kavme (keyfiyyet ve hakîkati 'ibâdı nezdinde gayr-ı ma'lûm bir sûretde) ta'accüb eyledi,⁵⁸ ki anlar cennete zencîrle bağlı virilmekte oldukları hâlde sevk olunurlar.

198.

Allâh Te'âlâ sana hidmetini vâcib kıldı, bu îcâbıyla kendüsine ta'alluk ider hiç bir şey'i sana vâcib kılmadı, illâ duhûl-i cenneti vâcib kıldı (ya'nî 'ibâdın tâ'at ve ma'siyeti yine kendülerine âiddir, Hak Te'âlâ ef'âl-i 'ibâddan müstağnîdir).

199.

(35a) Kim ki bend ü esîr olduğu şehevâtından Allâh Te'âlâ'nın anı halâs itmesini ve müstevlî olduğu gafletten de ihrâc eylesini istiğrâb iderse, kudret-i ilâhiyyeyi isti'câz itmiş olur (*Hâlbuki Allâh Te'âlâ her şey'e muktedirdir*).⁵⁹

200.

Sana ba'zen hicâb-ı zulmâniyyenin tarayânıyla gafelâtın müstevlî olması Hak Te'âlâ'nın envâr-ı yakîniyyeden sana imtinân eylediği şey'in kadrini bildirmek içündür.

201.

Kim ki ni'am-i ilâhînin vücûdi hîninde kadrini bilmezse, Allâh Te'âlâ anın fikdânıyla kadrini bildirir.

202.

(35b) Ni'am-i ilâhînin vürûd u tevâlîsi anın hakk-ı şükrine kıyâma aczinden nâşî seni tedhîş itmesün, şükre mülâzim ol. Zîrâ bu dehşet, kadrini alçaltan şeylerdendir.

203.

Kalbde hevâ-yı şehevâniyyenin halâvetinin temekkünü, devâsâz olmayacak bir dâ-i şedîddir.

204.

Kalbden şehevât-ı nefsâniyyeyi hiçbir şey' ihrâc itmez, illâ havf-i müz'ic ve şevk-i muklûk ihrâc ider.

58 "Rabbim, zincirlerle cennete sürülen bir kavmin durumuna hayret etti." hadisine işaret ediliyor. Ahmed, V, 249.

59 el-Kehf 18/45.

205.

‘Amel-i müşterek sevilmediği gibi kalb-i müşterek de sevilmez.⁶⁰ ‘Amel-i müştereki (ihlâsı hâvî olmayup şâibe-i riyâ vü tasannu’dan hâlî olmadığından) Allâh Te‘âlâ kabûl eylemez. Kalb-i müştereke dahi (gayrullâha muhabbetinden ve ‘ubûdiyyetde ‘adem-i sıdkından) Hak Te‘âlâ’nın ikbâli yokdur.

206.

(36a) Envâr vardır ki ana zâhir-i kalbe vusûle izn olunmuş, envâr da vardır ki ana samîm-i kalbe duhûle izn olunmuşdur.

Şerh- Zâhir-i kalbe vâsıl olan envâr ile ‘abd nefsinin ve rabbini, dünyâsını ve âhiretini müşâhedesi sebebiyle ba’zen nefsiyle ba’zen de rabbisiyle olur ve ba’zen âhirete müte‘allık ‘amele ba’zen de dünyâyâ müte‘allık ‘amele sa’y ider. Samîm-i kalbe dâhil olan envâr ise ‘abde ancak Hak celle ve ‘alâdan gayri bir şey’in vücûdunu izhâr itmediğinden, o ‘abd bu sebeble Hak’dan gayrıya ‘ibâdet eylemez ve mâsivallâha da muhabbet itmez.⁶¹

207.

Envârın ba’zen sana vurûdunda kalbin suver-i âsâr ile (emvâl, evlâd ve gayri şeylerin suver-i mükevvenesiyle) ‘alâkadâr olması sebebiyle, (36b) o envâr nüzûlini müte‘âkib rihlet ider. (Zîrâ envâr mukaddese ve mutahhara olup denes-i ağıyâr ile ‘alâkası olan kulûbda karâr kılmaz. Eğer sen hulûl-i envâra ve tecellî-i me‘ârif ü esrâra râğib isen) Kalbini ağıyardan (mâsivallâha ta’allukdan) fâriğ it ki, Allâh Te‘âlâ anı esrâr ve ma‘ârif ile memlû kılsun.

208.

Cânib-i Hak’dan ‘atâ ve nevâli geç ‘ad itme, lâkin nevâle olan ikbâli nefsenden geç bırak.⁶²

60 Bu ilk cümlelerin tercümesinin, hikmetin devamına uygun olarak edilgen yapıda olmaması daha uygundur. Bu durumda anlam şöyle olur: “Allah, ortak ameli sevmediği gibi ortak kalbi de sevmez.”

61 Bu şerh mütercime aittir.

62 Bu hikmetin tercümesi şöyle daha uygun olacaktır: “Allah’ın atâ ve bağışını geç sayma ama ona yönelişini geç say.”

209.

Evkâtta 'ibâdât-ı zâhireye müte'allık bir takım hukûk vardır ki li-mâni'in vakt-i âherde kazâsı mümkün olur. Hâlbuki ahvâl-i 'ibâdın muktezî bulunduğu bir takım mu'âmelât-ı bâtınıyyeye 'âid olan hukûk-ı evkâtın (37a) kazâsı mümkün olmaz. Zîrâ hiç bir vakt yoktur ki hulûl ide, illâ anda senin üzerine Allâh Te'âlâ için bir hakk-ı cedîd ve bir emr-i ekîd vardır. O vakitte sen hakkullâhı kazâ itmediğin hâlde gayrı hakkını nasıl kazâ idersin?

210.

A'mâl-i sâlihadan hâlî olarak ömründen fevt ittiğin evkâta 'ivaz yoktur; hukûkul-lâhın edâsıyla iştiğâl ittiğin evkâtda istihsâl ittiğin şeref-i azîme de kıymet yoktur.

211.

Bir şey'e muhabbet itmedin, illâ ana 'abd oldun. Allâh Te'âlâ kendüsinden gayrıya 'abd olmaklığına râzî değildir.

212.

Senin tâ'atin Hak Te'âlâ'ya nef' vermez, ma'siyetin de ana zarar iriştirmez. Ancak sana tâ'atle emr ve ma'siyetden nehy buyurması tefazzulen menâfi' ve mesâlih-i dâreynden sana 'âid olacak umûr içündür.

213.

(37b) Allâh Te'âlâ'nın 'izzet-i kibriyâsına ana mukbil olanların ikbâli ziyâdelik ve müdbir olanların idbârı noksanlık târî kılmaz.

214.

Allâh Te'âlâ'ya vusûlün ana yakîn hâsıl idecek 'ilme vusûlüdür, yoksa Rabbimiz Te'âlâ ne hissensin ve ne de ma'nen kendine bir şey'in muttasıl yâhûd anın bir şey'e muttasıl olmasından münezzehe ü 'âlidir.

215.

Cenâb-ı Hakk'a kurbun anın sana olan kurb-i ma'nevîsini müşâhid olmaklığıdır, yoksa sen kurb-i hissî ile neredesin Hak Te'âlâ'nın vücûd-i kurbi nerededir?

216.

(38a) Hakâik hâl-i tecellide mücmeleten vâride olup zevâl-i tecelliden sonra beyân u ‘ayân olur. *فَإِذَا قَرَأْتَ* “Biz sana Kur’ân’ı Cibrîl lisâniyle kîrâet itdiğimizde sen ana ittibâ’la tekrâr eyle, tâ ki zihninde karâr bulsun. Sonra sana müşkil olanı beyân itmek bizim ‘ubdemizdedir.”⁶³

217.

Ne zamân ki sana tecelliyât-ı ilâhiyye vâride olursa mu’tâd olan ru‘ûnât-ı nefsâniyyeyi izâle ider. *إِنَّ الْمَلُوكَ* “Belkîs dedi ki, pâdişâhlar hasmâne bir şebre dâbil olduklarında ol şebri harâb ve ahâlîsinin azîzlerini zelîl ider ve fi’l-bakîka bu işi işlerler.”⁶⁴

218.

Tecelliyât cânib-i hazret-i Kakhâr’dan gelür. Bu ecilden ana ru‘ûnât-ı nefsâniyyeden hiç bir şey musâdeme idemeyip illâ tecellî-i ilâhî anı izâle (38b) ider. (Biz anların kavillerini tard ve hakkı bâtıl üzerine teslît ideriz ki hak anı mahv ve ihlâk ider. Zîrâ hak zuhurıyla bâtıl, muzmahil ü fenâ olıdır.)

219.

Hak Te‘âlâ bir şey ile nasıl muhtecib olur, ki muhtecib oldığı şeyde dahi zâhir u mevcûd, hâzır olan yine odur.

220.

Huzûr bulamadığın ‘amelin kabûli husûsunda me’yûs olma. ‘Amelden ekserîsi kabûl olunur da sen anların semeresini dünyâda idrâk idemezsin.

221.

Semeresini anlayamadığın vâridât ile ferahlanma. Bulutdan murâd yağmur değildir, o yağmur sebebiyle hâsıl olacak semeredir.

222.

(39a) Tecelliyât-ı ilâhiyyenin envârı bast ve esrârı da tevdî’ olunduktan sonra anın bekâsı talebde olma. Zîrâ senin için Allâh Te‘âlâ ile her şey’den gınâ hâsıdır. Hal-buki hiçbir şey’ seni andan muğnî kılamaz.

63 el-Kıyâmet 75/18-19.

64 en-Neml 27/34.

223.

Hak Te'âlâ'dan gayrinin bekâsına ittılâ'ın anı 'adem-i vicdânına delîldir ve mâsival-lâhın fikdânından nâşî vahşetin ana 'adem-i vuslatına delîldir.

224.

Na'îmin her ne kadar mezâhiri mütenevvî' dahi olsa hakikatde ancak Allâh Te'âlâ'nın şuhûd u iktirâbıyla ve 'azâbın dahi her ne kadar mezâhiri mütenevvî' olsa (39b) hakikatde ancak Allâh Te'âlâ'nın hicâbıyla hâsıl olduğundan, 'azâbın sebebi vücûd-i hicâb ve na'îmin tamâmı vech-i kerîm-i ilâhîye nazar ilemdir.

225.

Kulûbun humûm u ahzân-ı dünyeviyyeden bulduğu şey' vücûd-ı 'iyândan ve Hakk'ı müşâhededen men' olduğuyçündür.

226.

Hak Te'âlâ'nın sana kâfî olan şey'i merzûk ve seni tuğyâna bırakacak şeyden memnû' kılması tamâm-ı ni'metindedir.

227.

Ferahlandığın şey kalîl olsun ki hüznlendiğin şey' de kalîl ola.

228.

Azl olmamaklığını murâd idersen, senin için devâmı olmayan vilâyete tevellâ itme.

229.

(40a) Vilâyetin bidâyâtı seni terğîb iderse nihâyâtı da tezhîd ider; zâhir seni vilâyete da'vet iderse, bâtın da andan nehy ider.

230.

Hak Te'âlâ, senin rağbetini tezhîd için dünyâyı ağıyâra mahal ve ekdâra ma'den kıldı.

231.

Hak Te'âlâ senin nush-i mücerredî kabul itmediğini bildiğinden, sana zevâk-ı dünyeviyyeden ba'zı belâ ve emrâzı tatdırdı ki andan mufârakatın kolay ola.

232.

‘İlm-i nâfi‘, sadrda şu‘âr münbasıt ve kalbden gıtâ vü gışâve kendüsiyle münkeşif olan şeydir.

233.

‘İlmin hayırlısı kendüsiyle berâber havf u haşyet bulunan şey’dir.

234.

(40b) ‘İlm eğer ana haşyet mukârin olursa sana nâfi’dir ve illâ muzırdır.

235.

Nâsın sana ‘adem-i ikbâli ve seni zemme teveccühleri ne zamân sana elem virirse Hak Te‘âlâ’nın senin hakkında olan ‘ilmine rucû’ it. O senin kâffe-i hafâyâ-yı ahvâline ‘âlimdir. Eğer Hakk’ın ‘ilmi seni iknâ’ itmezse (ya’nî ihlâs ve a‘mâline nâsın dahi ittılâıyla ikbâl ve teveccühlerini ârzû idersen) ‘ilm-i ilâhîye ‘adem-i kanâ’atin sebebiyle olan musîbetin nâsdan vücûd-i ezâyı müeddî olan musîbetden daha eşeddir.

236.

(41a) Eydî-i nâs üzerinde ezânın cereyânı anlarla sükûnetin olmamasıyçündür. Hak Te‘âlâ her şey’den senin iz‘âc olmaklığını murâd itdi, tâ ki andan gayrı hîçbir şey’ seni meşgûl itmesün.

237.

Şeytân senin izlâlin husûsunda aslâ gâfil olmadığını bildiğinde sen dahi nâsiyen yed-i kudret-i ilâhiyyesinde olan Hak Te‘âlâ’dan aslâ gâfil olma.

238.

Hak Te‘âlâ sana şeytânı ‘adüv kıldı, seni andan tevhişle kendü cânibine ilticâ için ve nefsi de sana muharrik kıldı (mücâhedesine ‘adem-i tâkatin sebebiyle ‘aczi derk idüp) cânib-i Hakk’a ikbâlinde devâmiçün.

239.

(41b) Kim ki nefesine tevâzu‘ isbât iderse (ya’nî kendine mütevâzî‘ idüğü hutûr iderse), o kimse hakîkaten mütekebbirdir. Zîrâ tevâzu‘ ancak kişinin müstahak olduğu bir rifatden tenâzüli ile hâsıldır. Bu sebeble ne zamân ki nefesine rifat dahi isbât itsen (ya’nî nefisini bir mertebe ve kıymetde ‘ad itsen) yine mütekebbirsin.

240.

Mütevâzî' değildir ol kimse ki tevâzu'ı hîninde kendini işlediği fi'lin fevkinde gördi; lâkin mütevâzî' ol kimsedir ki tevâzu'ı hîninde kendüsünü işlediği fi'lin dînunda gördi.

241.

(42a) Tevâzu-î hakîkî, nefsin nevâkıs u 'uyûbını derpîş ile 'azamet-i ilâhiyye vü tecellî-i sîfât-ı rabbâniyyeyi şuhûddan nâşî olan inkisâr u inhizâmıdır.

242.

Seni vasfından (ya'nî kibr ü 'ucb gibi evsâf-ı nefsâniyyeden) hiçbir şey' ihrâc itmez, illâ Rabb-i kibriyânın şuhûd-ı vasfı ihrâc ider.

243.

Mü'min nefsinde ef'âl-i cemîleyi rü'yeti sebebiyle şâkir olmakdan ise bu ef'ale muvaffakiyetinden dolayı Allâh Te'âlâ'nın senâsı kendüsünü işgâl idendir. Ve 'ibâdetdeki haz u nasîbi zâkir olmakdan ise hukûkullâh kendüsünü işgâl idendir.

244.

Mahbûbundan bir 'ivaz recâsında yâhûd bir garaz talebinde olan muhibb-i hakîkî olmadı. Zîrâ muhib sana bezl-i en'âm idendir, sen ana bezl itdiğin muhib değildir.

245.

(42b) Eğer nüfusun meyâdîni ya'nî cevelângâh-ı huyûl gibi şehevât u 'âdât u me'lûfâtı olmasa idi tarîk-i Hakk'a sâlik olanların seyr u sülûki tahakkuk itmezdi. Zîrâ Hak ile senin beyninde bir mesâfe-i hissiyye yokdur, tâ ki rihletin ile anı tay idesin ve Hak ile senin beyninde inkitâ' dahi yokdur, tâ ki vuslatın ile anı mahv idesin (Elhâsıl Cenâb-ı Hakk'a seyr u sülûk 'akabât-ı nefsâniyyenin kat'ıyla ve âsâr u devâ'isinin mahviyle ve tabâyi' ve cibilliyât-ı ahkâm-ı nefsâniyyeye galebe ile olur. Tâ ki bu ahvâl-i nefsâniyyeden tâhir olup da Hakk'a kurbuna ehliyet hâsıl olsun. Bu ahvâl tasavvur olunmazsa bize nefsimizden daha karîb olan Hak Te'âlâ'ya nasıl seyr u sülûk tahakkuk ider. Zîrâ bu'd-i hissî olsun, bu'd-i ma'nevî olsun, Allâh Te'âlâ hakkında muhâldir.)

246.

(43a) Hak Te‘âlâ mahlûkâtı beyninde senin celâlet-i kadrini i‘lâm için seni mülk ve melekûti (‘âlem-i şehâdet ve ‘âlem-i gayb) beyninde ‘âlem-i mütevasıt kıldı. Sen hakîkatte bir cevhersin ki esdâf-i meknûnât senin üzerine muntavî olmuştur.

247.

Hak Te‘âlâ ‘âlem-i kevnî (rûy-i arzı) cismâniyyetin haysiyyetiyle sana vâsî‘ kıldı, sübût-i rûhâniyyetin haysiyyetiyle vâsî‘ kılmadı. (Şerh)⁶⁵ Cism ile kevn beyninde münâsebet ü mücâneset vardır. Zîrâ cism-i ‘âlem kevnîden ba‘z olması sebebiyle tab‘an ve ‘âdeten ile‘l-eccel kıyâm u bekâsı ve neyl-i hâcâtı zımında ‘âlem-i kevn ile ta‘attîye mütevakkıf münâsebâtı vardır. Rûh ile kevn beyninde ise aslâ münâsebet ü mücâneset olmadığı gibi kevnî ta‘allukı dahi sâlih olmaz, belki hâlık-ı kevn olan Hak celle ve ‘alâ ile münâsebeti olup bu hâsiyyetle ‘uluvv-i kadre ve rif‘at-i mertebeye mazhâr olur.

248.

(43b) ‘Âlem-i zindegânîde kâin olup, kendüsine meydân-ı vesî‘i ‘ulûm ve me‘ârif-i gaybiyye feth olmayan kimse muhîtâtıyla ya‘nî me‘kel, melâbis ve meşâribden muhîta olduğu şehevât, lezzât ve ‘âdâtı zindânında mescûn ve heykel-i zâtında ve ârzû-yi nefsâniyyesi ta‘ayyününde mahsûrdur.

249.

Ekvânda mükevvinî müşâhede itmedikçe sen ekvânla mukayyedsin. Mükevvinî müşâhede itdiğinde ekvân seninle olup sen andan müstağnîsin.

250.

‘İbâda mevdû‘a olan husûsiyyetin sübûtunda, vasf-ı beşeriyyetin ‘ademi (44a) ya‘nî ‘abdin muhtas olduğu kuvvet ü kudret sebebiyle ekser umûrda gâlib ü kâhir ve evsâf-ı beşeriyyesinden olan ‘acz ü zilletin zâil olması lüzûm gelmez. Bu husûsiyyetin misâl-i mahsûsi de şems-i nehârın ufukta zuhûrıyla ‘âlemi işrâkı gibidir ki ‘âlem zâtında muzlem olduğu şemsin gurûbî hîninde zulmetin rucû‘iyle sâbitdir. Kezâlik evsâf-ı beşeriyye dahi bi-zâtihî ‘acz ü za‘fî hasebiyle muzlem olan ‘avâlim misillüdü. Ba‘zı kere Hak Te‘âlâ’nın şümûs-i evsâfî tecellî ile senin leyl-i vücûdını işrâk ider, hâiz-i kudret ve galebe olursun ve ba‘zen de ol tecellînin inkıbâzıyla seni hudûduna

65 Şerh, mütercime aittir.

red ider, 'acz ü za'f ile kalursın. Elhâsıl sende zâhire olan husûsiyyât senin evsâf-ı zâtıyyenden değildir, Hak Te'âlâ cânibinden vâridedir.

251.

(44b) Hak Te'âlâ vücûd-i âsârını vücûd-i esmâsına ve vücûd-i esmâsını sübût-i evsâfına ve sübût-i evsâfını vücûd-i zâtına delil itdi. Zîrâ vasfın kendü kendüye kıyâmı muhâldir. Bu sebeble erbâb-ı cezbe evvelen kemâl-i zât-ı ilâhiyyeden keşf ibtidâ olunup, sonra sıfât-ı ilâhiyyenin şuhûdine red olunur, sonra esmâ-i ilâhiyyeye ta'alluka ircâ olunur, sonra da âsârın şuhûdine red olunur. Sâlikûn ise bunun 'aksinedir. Anların nihâyet-i sülûki meczûbînün bidâyet-i sulûki ve bidâyet-i sulûki meczûbînün nihâyet-i sülûkidir. Lâkin her hâliyle müttehid değildir. Sâlikûn halk canibinden Hakk'a terakkîde, meczûbîn taraf-ı Hak'tan halk cânibine tedennîde oldukları hâlde ekseriyâ tarîk-i sahv u bekâ' ve tarîk-i mahv ü fenâda mülâkî olurlar.

252.

Envâr-ı semânın ancak milk-i müşâhedde ya'nî 'âlem-i dünyâda zâhir (45a) olduğu gibi, kulûb u esrâra mevdû'a olan envârın kadri dahi ancak gayb-i melekûtta ya'nî âlem-i âhiretde bilinür.

253.

Tâ'atin dünyâda semerâtını bulmak âhiretde dahi anın cezâsının vücûdına âmilîn için beşâirdir.

254.

'Amel üzerine nasıl cezâ taleb idersin ki anı sana mütesaddık olan Hak Te'âlâ'dır. Ya o amellerdeki sıdk u ihlâsa nasıl cezâ taleb idersin ki anı da sana ihdâ iden yine odur.

255.

(45b) Bir kavmin envârı ezkârını sebkât ider. Bir kavmin ezkârı envârını sebkât ider. Bir kavmin de ezkârı envârına mütesâvidir. Bir kavmin de ne'üzü billâh ezkârı da yok, envârı da yokdur. Bir zâkir Hak Te'âlâ'yı zikreder ki o zikir ile kalbi müstenîr olsun, bu da zâkirdir. Bir zâkir de Hak Te'âlâ'yı kalbi müstenîr olduğu hâlde zikir ider, bu da zâkirdir. Ve şol zâkir ki ezkârı envârına müsâvî oldu, zikriyle hidâyet buldı ve nûriyle iktidâ itdi.

256.

Zikir-i zâhir ancak fikr ü şuhûdun bâtınındandır.

257.

Hak Te‘âlâ celâlet ve ‘azametini seni istişhâddan evvel sana tecelliyâtını işhâd eyledi. Bu sebeble zevâhir-i vücûd ulûhiyyetini nâtık, serâir ve kulûb da ehadiyyetini mütehakkık oldu.

258.

(46a) Hak Te‘âlâ üç kerâmetle sana ikrâm eyledi: Seni kendüsine zâkir kıldı; eğer fazl-ı rabbânîsi olmasaydı zikir-i ilâhînin senin üzerinde cereyânına ehil olmaz idin. Ve seni veliyyullâh, safiyyullâh deyü kendüsüyle mezkûr kıldı. Zirâ sana nisbetini muhakkak eyledi ve seni ‘ind-i rabbâniyyesinde من ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي na‘tiyle⁶⁶ mezkûr kıldı. Ve bununla da sana olan ni‘metini tamâm itdi.

259.

Birçok ‘ömr vardır ki âmâd u ezminesi müttesi‘a, imdâd u fevâ’idi kalîledir. Birçok ‘ömr de vardır ki, âmâd u ezminesi kalîle, imdâd u fevâ’idi kesîredir.

260.

(46b) Kimin ki ‘ömrüne bereket virildi, o kimesne zamân-ı yesîrde devâir-i ‘ibârâtın ihâta idemeyeceği ve işârâtın vâsıl olamayacağı derecede minnet-i ilâhiyyeyi idrâk itdi.

261.

Meşâgil-i dünyeviyyeden husûl-i ferâgatınle Hakk’a teveccüh itmemekliğin ve ‘avâikin takallüliyle Hakk’a rihlet itmemekliğin hizlânın tamâmıdır.

262.

Fikret, Hakk’dan gayri olan masnu‘ât u mahlûkât meydânında kalbin seyr eylemesidir. Zât-ı ilâhî hakkında fikrete sebîl yokdur.

263.

Fikret, kalbin sirâcıdır. Eğer o zâil olursa kalbe ziyâ yoktur.

66 “Beni kendi nefsinde (münferiden) zikredeni ben de kendi nefsimde zikrederim.” Ahmed, II, 354.

264

(47a) Fikret ikidir: Biri, fikret-i tasdîk u îmân, biri de fikret-i şuhûd u 'iyândır. Evvelkisi eserden mü'essire istidlâl iden erbâb-ı i'tibâr içün, ikincisi de mü'essirden esere istidlâl iden erbâb-ı şuhûd içündür.

265.

Müellif-i kitâbunâ 'Atâullâh Efendî'den Allâh Te'âlâ râzî olsun, ba'zı ihvânına yazmış olduğu muharrarâtda tahmîd ü tahiyyâtdan sonra demiştir ki:

Bidâyât-ı umûr, nihâyâtın mahall-i tecellîsidir. Kimin ki bidâyeti Allâh Te'âlâ ile oldı, nihâyeti de ana vusûl oldı.

266.

Kendiyle meşgûl olunmuş olan ana icâbet ü müsâra'at itdiğindir. Kendinden meşgûl olunmuş olan dahi icâbete mü'ser olandır.⁶⁷

267.

(47b) Vezâif-i 'ubûdiyyete ikbâl Allâh Te'âlâ'nın talebi olduğuna kim ki yakîn hâsil itdi, talebi tasdîk ile Hakk'a müteveccih oldı. Kim ki umûrun küllîsi yedullâhda olduğunu bildi, Hakk'a tevekkül husûsunda kalbi müteşettit olmayup münce'mi' oldı.

268.

Tahkîken bu vücûd binâsının de'âiminin inhidâmı ve kerâiminin insilâbı muhakkak u lâbüddür.

Bu sebeble 'âkil ol kimsedir ki, fânî olan şeyden ise bâkî olan şey ile ferahlandı ve nûru parlak ve beşâretleri zâhir oldı.

Ve bu dâr-ı dünyâdan kat-'ı iltifât ve müvâlâtından i'râz ile (48a) anı kendine vatan ittihâz itmedi ve seken-i rızâ kılmadı.

Belki dünyâda himmetini Allâh Te'âlâ cânibine tahrîk ile Hak'dan müsta'în ve ana mukbil olduğu hâlde seyr itdi.

Ve bu sebeble matıyye-i 'azmi karâr kılmayıp bisât-ı üns ve hazret-i kudse kadar seyrinde devâmdan zâil olmadı, ki ol makâm-ı hazret-i kuds, mahalli'l-müfâtaha ve

67 Son cümleinin tercümesi şöyle olmalıdır: "Kendisinden yüz çevirdiğin de başkasını ona tercih ettiğindir."

müvâcehe ve mücâlese ve müşâhede ve mütâla'adır. Ve o makâm-ı hazret dahi işbu seyr ü sulûk erbâbının kalblerinin mevzi-'i sükûni oldu, ki orda îvâ' kalurlar ve anda sâkin olurlar.

269.

(48b) Bunlar halk ile muhâlatalarına mahal olan 'âlem-i hukûka yâhud ârzû-yi nef-sâniyyelerine mahall-i husûl olan 'âlem-i huzûza tenezzül itdikleri vakt, izin ve tem-kîn ile ve 'ilm-i yakînîde rusûhla nâzil olurlar, 'âlem-i hukûka sû-i edeb ü gafletle ve 'âlem-i huzûza şehvet ü mut'a ile nâzil olmazlar. Belki bu 'avâlîme Allâh Te'âlâ ile ve Allâh Te'âlâ için ve Allâh Te'âlâ'dan Allâh Te'âlâ'ya dâhil olurlar.

270.

وَقُلْ رَبِّ... el-âyet. "*Habîbim sen di ki: Yâ Rab, beni nübüvvetle da'vete idhâl it ve itmâmîyle ihrâc it.*"⁶⁸ İşbu âyet-i kerîmeden bi'l-iktibâs sen dahi sefer-i terakkîye duhûlde, "Yâ Rab beni sıdk-ile ihrâc⁶⁹ it" ve mahrec-i (49a) tedellîye vusûlde "Yâ Rab beni sıdk-ile ihrâc it, tâ ki beni idhâl itdiginde nazarım havl ü kuvvetinde olsun ve ihrâc itdiginde istislâm u inkıyâdım sana olsun" deyü istid'â it.

وَأَجْعَلْ لِي... el-âyet. "*Ve taraf-ı ilâhiyyenden bana hüccet ü nusret kerem kıl.*"⁷⁰ ve böyle dahi du'â it ki, Hakk'ın hüccet ü nusreti nefsim ve ehîbbâim üzerine olsun, nefsi-me ve a'dâma nusret ider olmayup, şuhûd-i nefsi-me nusret ider olsun ve hissimin idrâkâtı dâiresinden dahi beni fâni kılsun, dâr u nâfi' Hak Te'âlâ idüğünü müşâhede ideyim.

271.

Kalb gözi basîret, Allâh Te'âlâ'nın minnetinde vâhid olduğına, 'atâyâ-yı ni'am-i lâ-mütenâhî cânib-i ehadiyyetinden olduğına nazar ider ise de, o ni'meti Hak Te'âlâ halâyıkını tevsît ile ihsân eylemekte olmağla (49b) şer'at şükr-i halîkanın dahi lâ-büd idüğünü muktezîdir.

272.

Nâs işbu minen-i ilâhiyyeyi telakkîde üç kısımdır: Bir kısmı gâfil, hem de gafletinin muntehâsına münhemikdir ki, dâire-i hissi gafletle takviye bulmuş ve basîreti de

68 el-İsrâ 17/80.

69 Sözcük "idhâl" olmalı.

70 el-İsrâ 17/80.

bağlanmış olduğunda mahlûkâtdan sâdır olan ihsâna nazar idüp, o ihsân hakikatde cânib-i Rabbi'l-âlemînden idüğünü müşâhede itmez; i'tikâden, ya'nî mü'essir ve mu'tî hakikatde 'abddir deyü i'tikâdında bu kişinin şirki celîdir; istinâden, ya'nî mu'tî Allâh Te'âlâ'dır, lâkin 'atâyı, esbâb olması hasebiyle mahlûkâta isnâd eylemesinden anın şirki de hafîdir.

(50a) Bir kısmı da sâhib-i hâkîkatdir ki Melikü'l-Hak Te'âlâ'yı şuhûdi sebebiyle halktan gâib olmuş ve müsebbibü'l-esbâbı şuhûdi sebebiyle esbâbdan fânî olmuşdur, ki işte o hakikatde Cenâb-ı Hakk'a müvâcih bir 'abddir. Anda nûr-ı 'ubûdiyyet zâhir olduğu hâlde tarîk-i müstakîme sâlik ve gâyetine vâsıldır. Şu kadar ki o 'abd envâra garîk ve âsârı rü'yetden gâib olması ecilden sekri⁷¹ sahvına, cem'î farkına, fenâsı bekâsına, gaybeti huzûrına gâlib olmasından ehl-i ma'rifetden olan kimesneye nisbetle nâkıstır.

(50b) Bir kısım da bunlar da ekmel olan 'abddir, ki kâse-i tevhîdden şürbiyle sahvı müzdâd oldu, Hak'dan gayrıyı rü'yetden gaybûbetiyle de huzûrî müzdâd oldu. Bu sebeble anın cem'î farkını mahcûb itmez ve farkı da cem'ini mahcûb itmez. Ve anı fenâsı bekâsından i'râz itdirmez, bekâsı da fenâsından i'râz itdirmez. Her sâhib-i 'adlin kıstını virir ve her sâhib-i hakkın da hakkını ifâ ider.

273.

Sâhib-i hakikatle andan ekmel olan 'ibâdın ahvâlini tebyînen (51a) hazret-i müellif misâl sunarak hikâye idüp dir ki: Ebû Bekr es-Sıddîk radiyallâhu te'âlâ 'anh kerîmesi ümmü'l-mü'minîn 'Âyişe radiyallâhu anhânın lisân-ı resûlullâh üzere İfk'den berâeti husûsunda âyet-i kerîme nâzil olduğu vaktde, "Yâ 'Âyişe, Resûlullâh sallallâhu 'aleyhi ve sellem hazretlerine şükr it buyurmuşdı." Hazret-i 'Âyişe de, "Kasem olsun ki ancak Allâh Te'âlâ'ya şükr iderim." cevâbında bulundu. Hazret-i Ebû Bekr anı bu kavliyle cânib-i halka 'atf-ı nazarı muktezî makâm-ı bekâ' olan makâm-ı ekmele delâlet itmişdi. Nitekim Allâh Te'âlâ buyurmuşdur: *أَنْ أَشْكُرَ لِي وَلَوْ أَلَيْتُكَ* "Cenâb-ı Hakka ve peder u mâderine şükr [et]"⁷².⁷³ Ve aleyhi's-sâlatü ve's-selâm efendimiz dahi buyurmuşdur: لا يشكر الله من لا يشكر الناس "Nâsa şükr itmeyen Allâh Te'âlâ'ya şükr it-

71 Mütercimim sayfa altına düştüğü notu: "(Sokr) âsâr ve mükevvenâtı his itmemek; (sahv) bi'l-'aks âsâr ve mükevvenâtı his eylemek; (cem') yalnız Hakk'ı rü'yet itmek; (fark) halkı Hak ile rü'yet itmek; (fenâ') vücûd-i Hak'da müstehlek olmak; (bekâ') Hakk'ı halk ile görmek."

72 Metinde "et" sözcüğü bulunmuyor.

73 el-Lokmân 31/14.

miş olmaz.”⁷⁴ ‘Âyişe radiyallâhu ‘anhâ ol vakt Hak Te‘âlâ’nın tecelliyâtıyla hükm ve hiss-i beşeriyetinden mustalime vü munkatı‘a ve âsârdan da gâibe olduklarından, ancak Vâhidü’l-Kahhâr te‘âlâ hazretlerinden başka hiçbir şey’ [51b] müşâhede ider olmadılar idi. (Tenbîh): Ol vakt ile takyîd Hazret-i ‘Âyişe’ye bu hâlin cem‘i evkât-da lâzım-ı gayr-i münfek olmadığını iş‘âr içündür. Belki bu bir vakt-i mahsûs ve vâkı‘a-i mahsûsadır. Zîrâ müşârun ileyhâ hâl-i kemâlde olduğu ahbâr u siyerinden ma‘lûmdur.⁷⁵

274.

(Istılâhda: Bir kimse mesrûr olsa ana karîrü’l-‘ayn, mahzûn olsa semînü’l-‘ayn derler. Asl-ı ma‘nâ-yı lügavî olan, gözi soğuk, gözü sıcak kimse demek değildir.)

(52a) Hak sübhânehû ve te‘âlânın celâl ü cemâlini şuhûd ile hâsıl olan kurratü’l-‘ayn, meşhûdi ya’nî Hak sübhânehû ve te‘âlâyı ma‘rifet mikdârıncadır. Rasûlullâh sallallûhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemden gayrisının ma‘rifeti anın ma‘rifeti gibi olmadığından, anın kurrat-i ‘ayni gibi karîrü’l-‘ayn olan hiç olamaz. Biz diyoruz ki, ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizin kurrat-i ‘ayni Hakk’ın celâlini şuhûdi sebebiyle salâtda hâsıldır. Zîrâ buna Hazret-i Rasûlullâh’ın حبيب الی من الدنيا الطيب و النساء و جعلت قرة عینی فی الصلاة kavlı-i şerifiyle⁷⁶ işaret buyurup “salâtda” didi, “salât sebebiyle” dimedi. Zîrâ ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz hazretleri Rab Te‘âlâ’dan gayrisiyle karîrü’l-‘ayn olmaz. Çünkü bu makâma ancak o delâlet idüp gayrıya de اعبد ربك (52a) كانك تراه “Rabbine ‘ibâdet it, anı görür gibi.”⁷⁷ deyu emreylediği hâlde rabbisinden gayriyle nasıl karîrü’l-‘ayn olur? Hakk-ı nebevîlerinde muhâldir ki Hak Te‘âlâyı görsün de anınla berâber mâsivâyı da müşâhede itsün.

Bir kâil dir ise ki kurratü’l-‘ayn salât sebebiyle hâsıldır, zîrâ salât Allâh Te‘âlâ’dan bir fazl ve ‘ayn-ı minnet-i ilâhiyyeden bârize bir keremdir, salât sebebiyle nasıl ferah olunmaz ve salât sebebiyle nasıl kurratü’l-‘ayn hâsıl olmaz? Hak sübhânehû ve te‘âlâ dahi buyurmuştur ki:

74 İbn Hibbân, *Sabihu İbni Hibbân*, 3407.

75 “Tenbih” kısmı mütercim Mustafâ Enver Bey’e aittir.

76 “Bana, (dünyanızdan) koku ve kadın sevdirdi. Gözümün nuru ise namazda kılındı.” (Nesâî, İşretü’n-nisâ, 1).

77 Bu ifade, Cibrîl Hadisi olarak bilinen hadis-i şeriften bir bölümdür. Hadisin tamamı için bkz. Buhârî, İman 1; Müslim, İman 1.

قُلْ يَفْضَلِ اللَّهُ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ “*Yâ Muhammed, di ki anlar Allâh Te‘âlâ’nın Kur‘ân-ı Kerîm fazlıyla ve dîn-i İslâm rahmetiyle ve bunların inzâl u ihsânıyla ferahlansunlar. Anlar dünyadan cem itdikleri zâil ve lâ-şey’ parçalarından hayrlıdır.*”⁷⁸ O kâile, ser-hitâb-ı ilâhîyi tedebbür iden için bu âyetin cevâbı dahi îmâ itdiğini bil diriz. Zîrâ Hak Te‘âlâ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا buyurdu,⁷⁹ يَا مُحَمَّدُ 80 yâ Muhammed buyurmayup, ümmetine di ki ihsân ve tefaddülüm ile ferahlansınlar ve senin ferahın dahi sen mütefaddıl olduğın hâlde⁸¹ hâsıl olsun, buyurdu. Nitekim diğer bir âyetde dahi buyurduğu gibi خَوْضِهِمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ (52b) “*Yâ Muhammed, sen anlara kitâbı gönderen Allâh Te‘âlâ’dır deyu söyle, sonra bâtil güft ü gûlarında anları terk eyle.*”⁸²

275.

İnsanlar minen-i ilâhiyyenin vürûdi hâlinde üç kısım üzerinedir: Bir kısmı cânib-i Hak’dan vârid olan minen ile ferahlanır fakat anı Allâh Te‘âlâ ihdâ ve inşâ itdiği haysiyetle değil, anınla temettü’i sebebiyle ferahlanır. Bu gâfilinin şânıdır ki anlara Hak Te‘âlâ’nın işbu kavli sâdık olur: (53b) حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَعْتَةً “*Tâ ki verilen ni‘metlerle ferahlandılar ve merâsim-i şükri eda itmediklerinde biz anları füc’eten abz itdik.*”⁸³

Bir kısmı da minen-i ilâhiyye ile ferahlanır. O minenin kimin cânibinden irsâl ve kimin cânibinden îsâl kılındığını müşâhede eylemek haysiyetiyle, ki bunlara da Hak Te‘âlâ’nın işbu kavli sâdık olur: قُلْ يَفْضَلِ اللَّهُ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ “*Yâ Muhammed, di ki anlar Allâh Te‘âlâ’nın Kur‘ân-ı Kerîm fazlıyla ve dîn-i İslâm rahmetiyle ve bunların inzâl ve ihsânıyla ferahlansunlar.*” 11/⁸⁴

Bir kısmı da Allâh Te‘âlâ ile ferahlanup, minenin zâhiren temettü’i ve bâtinen tenemmu’i anları Hak’dan meşgûl kılmaz. Belki hücciyet-i kalbiyye ile mâsivallâhdan îrâz ile Allâh Te‘âlâ’ya nazar anı meşgûl kılar. Ve bu sebeble hiçbir şey’ görme-

78 Yûnus, 10/58.

79 “Bununla mutlu olsunlar, ferahlansınlar.”

80 “Bununla mutlu ol, ferahlan.”

81 Bu ifadenin doğru çevirisi şöyle olmalı: “Senin ferahın dahi mütefaddıl (ikram sahibi Allah) ile olsun.”

82 el-En‘âm 6/91.

83 “Tâ ki kendilerine verilenle sevindiler, ansızın onları yakaladık.” (el-En‘âm 6/44)

84 Yûnus, 10/58. Mütercim ayet mealinin devamını, 11 numaralı notla, sayfa altında şöyle vermiştir: “Anlar dünyânın cem’ itdikleri zâil ve lâ-şey parçalarından hayrlıdır.”

yüp ancak Allâh Te‘âlâ’yı müşâhede ider. Bunlara da Hak Te‘âlâ’nın işbu kavli sâdık olur: قُلْ اللَّهُ ثُمَّ دَرُّهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ “Yâ Muhammed, sen anlara kitâbı gönderen Allâh Te‘âlâdır deyü söyle, sonra bâtil güft ü gûlarında anları terk eyle.”⁸⁵

276.

(54a) Allâh Te‘âlâ hazretleri Dâvud ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâma vahy itdi ki, “Yâ Dâvud, siddîkîne söyle, benimle ferahlansunlar ve zikrimle mütena‘im olsunlar.”

277.

Allâh Te‘âlâ hazretleri bizim ve sizin ferahımızı kendüsiyle kâim ve rızâsıyla dâim kılsun. Ve her şey’i Hak’dan bilür ehl-i fehmden kılsun. Ekvânla müşteğil gâfilînden kılmasun. Ve menn ü kerem-i ilâhiyyesiyle bizi meslek-i müttakîne sâlik itsün. Âmin.

[Münâcât]⁸⁶

278.

İlâhî! Ben hâl-i gınâmda fakirim; sıfat-ı zâtıyyem olan hâl-i fakımda nasıl fakir olmam? İlâhî! Ben hâl-i ‘ilmimde de câhilim; sıfat-ı zâtıyyem olan hâl-i cehlimde nasıl kesîrû’l-cehl olmam?

279.

(54b) İlâhî! Senin tedbîrinin ihtilâfı ve makâdîrinin sür‘at-i hulûli, seni ‘ârif olan ‘ibâdını taraf-ı ilâhiyyenden ifâza olunan ‘atâyâ-yı dünyeviyye ile sekînetden ve belâyâ-yı bedeniyye ile ye’sden men‘ eyledi.

280.

İlâhî! Benden sâdır olan alçaklığıma lâyık olandır, senden sâdır olan kerem-i bî-kerânına lâyık olandır.

85 el-En‘âm 6/91.

86 Kaynaklarda bazen İskenderî’nin müstakil bir eseri olarak da anılan *Münâcât* genellikle, *Hikem*’le birlikte yayınlanmış ve *Hikem*’in bir parçası muamelesi görerek şarihlerce *Hikem* şerhiyle birlikte şerhedilmiştir. İsminden de anlaşılacağı gibi, Allah’a yakarışlar içeren eserin bazı Şâzelilerce seher vaktinde okunduğu bilinmektedir. (Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Murat Özel, *İbn Atâullâh el-İskenderî*, 55.)

281.

İlâhî! Benim za'fımın vücûd ve tahakkukundan evvel kendüni ezelde lütf u re'fetle vasf itdin. Za'fımın vücûd ve tahakkukundan sonra beni o lütf u re'fetinden men' mi idersin hâşâ.

282.

(55a) İlâhî! Eğer benden mehâsin zuhûr iderse, havl u kuvvetim sebebiyle olmayup ancak senin fazlın sebebiyledir. Ve bana minnet eylemek ancak sana mahsûsdur.⁸⁷ Ve benden eğer mesâvî zuhûr ider ise senin 'adlin sebebiyledir ve bana hüccet de ancak sana mahsûsdur.

283.

İlâhî! Bana sen vekîl olunca beni nefsimde nasıl bırakırsın ve bana sen nâsır olunca ben nasıl zelîl olurum ve bana lütfun ve rekâik-i mesâlihime 'ilmin lâhık olunca ben nasıl hâîb olurum?

İşte ben sana olan fakrıyla sana tevessül idiyorum.

(55b) Sana vâsıl olmak muhâl olan fakr-ı zâtiyyem ile sana nasıl tevessül idebilirim?

Ya sana hâlimi nasıl şekvâ iderim ki, sana hiç bir şey' hafî olmadığı gibi hâlim de âşikârdır.

Ya sana zamîrimde olan şey'i makâlimle nasıl ta'bîr iderim ki, bu kuvve-i nutkiyye de senden müntalik ve sana bâriz ü râci'dir.

Ya recâ ve âmâlimi nasıl hâîb kılarım ki, senin kerem ü cûdine müteveccihdir.

Ya ahvâlim nasıl sâlih ve hasen olmaz ki, seninle kâim ve sana raci'dir.

284.

(56a) İlâhî! Cehl-i 'azîmimle berâber yine bana ne 'aceb lutf-i kesîrin vardır. Ve 'adem-i ihsânî muktezî ef'âl-i kabîhamla berâber yine bana ne 'aceb rahmet-i vefîren vardır.

İlâhî! Bana ne kadar karîbsin, hâlbuki 'adem-i şuhûdi muktezî evsâfım sebebiyle ben senden ne kadar ba'îdim.

İlâhî! Bana ne kadar re'fetlisin, beni senden ne mahcûb kılabilir?

87 Bu kısmın tercümesi şöyle olmalı: "Minnet ancak sanadır."

285.

İlâhî! Âsârın ihtilâfı ve etvârın tenekkulâtı sebebiyle bildim ki benden murâd-ı ilâhiyyen her şey'de bana kendüni bildirmekdir. Tâ ki hiç bir şey'de seni cehl ider olmayayım.

(56b) İlâhî! Her ne vakt ki, muhâlefet ve 'isyanım beni ahres kılsa, keremin intâk ider. Ve her ne vakt ki evsâf-ı zemîmem beni me'yûs kılsa minnet ü ihsânın itmâ' ider.

286.

İlâhî! Kimin ki mehâsin ve a'mâl-i sâlihâsı 'uyûb ve a'mâl-i seyyie olursa, mesâvîsi nasıl 'uyûb-i tâmme olmaz. Ve kimin ki hakâik-i 'ilmiyyesi kuru da'vadan 'ibaret olursa, da'âvîsi nasıl da'âvî-i tâmme olmaz.

287.

İlâhî! Senin hüküm-i nâfiz ve meşîet-i kâhiren hiç bir sâhib-i makâle makâl ve hiç bir sâhib-i hâle hâl ve mecâl bırakmamışdır.

288.

(57a) İlâhî! Ne kadar tâ'at ki ben ikâme ve binâ etmişdim ve ne kadar hâlet ki tezyîn ü teşyîd eylemiştim, 'adl-i ilâhiyyen anlara olan i'timâdımı hedm itdi. Belki fazl-ı ilâhîn anlardan beni ikâle eyledi.

289.

İlâhî! Sen bilirsin ki tâ'at bende fi'l-i meczûm olarak devâm itmeyüp muhabbet ü 'azîmet cihetinde devâm idiyor.⁸⁸

İlâhî! Fi'l-i tâ'ate nasıl 'azm ideyim, kâhir sensin, nasıl 'azm itmeyeyim, âmir sensin.

290.

(57b) İlâhî! Âsârda tereddüdüm bu'd-i mezârı îcâb ider. Beni bir hizmetle mecmû' kıl ki sana îsâl eylesün.

88 Bu söz şöyle tercüme edilirse daha isabetli olur: "İlâhî! Bilirsin ki, taat ve ibadetim fiilen devamlı değilse de, muhabbet ve azim olarak devamlıdır."

291.

İlâhî! Sana ol şey' ile nasıl istidlâl olabilür ki vücûdî sana müftekindir. Senin için olmayan bir şey' senin gayrin için zuhûrdan 'ad olunur mı ki, seni o muzhir olsun. Sen ne zamân gâib oldun ki sana delâlet ider bir delîle ihtiyâc hâsıl olsun. Ve ne zamân ba'îd oldun ki, âsâr sana mûsıl olsun.

292.

(58a) İlâhî! Seni kendüsine rakîb görmeyen 'ayn-i basîret nâbînâ oldu.
Ve senin hubbundan nasîbi olmayan 'abdin de ticâreti hasâr-zede oldu.

293.

İlâhî! Dünyâyâ rucû' ile emr itdin. Bâri kisve-i envâr ve hidâyet-i istibsâr ile beni ircâ' it ki âsârdan sana vusûlüm gibi ana nazar u ta'allukdan masûnu's-sır ve i'timâddan merfû'u'l-himme olarak yine sana rucû' ideyim.

294.

İlâhî! Hakîrligim şudur, nezd-i ilâhiyyende zâhir; hâlim de şudur, sana gizli değil.
Sana vusûli senden taleb iderim.

Ve sana seninle istidlâl iderim.

(58b) Ve beni nûrunla kendüne hidâyet it.

Ve huzûrunda sıdk-ı 'ubûdiyyetle mukîm kıl.

295.

İlâhî! Bana 'ind-i ilâhiyyende mahzûn olan 'ilm-i ledünnîden ta'lîm eyle.

Ve ibtilâlardan masûn olan isminin sırrıyla beni hıfz u sıyânet it.

296.

İlâhî! Beni ehl-i kurbun hakâikiyla tahkîk kıl.

Ve bana ehl-i cezbin mesâlikini sülûk kıl.

297.

İlâhî! Tedbîrinle beni tedbîrimden ve benim için olan ihtiyârınla (59a) beni ihtiyârımdan müstağnî kıl ve sâbit ü müstakır olduğım ıztırârımda beni muvaffak kıl.⁸⁹

298.

İlâhî! Nefsimin beni tezlîl ve nâ-lâyık ef'âli ikâ'ına meyl itdirmesinden halâs it ve kabre girmeden beni şekk ü şirkten tathîr it.

Ancak senden nusret isterim, bana nusret it. Sana tevekkül iderim, beni senden gayrıya bırakma. Ve sana suâl iderim, beni hâib kılma. Fazl-ı ilâhiyyene rağbet iderim, beni mahrûm itme. Cânib-i ulûhiyyetine intisâb iderim, beni ba'îd kılma ve bâb-ı rahmetinde mevkûfum, beni tard itme.

299.

İlâhî! Sebki-i 'ilelden masûn olan rızâ-i kadimin, cânib-i ulûhiyyetinden dahi 'illet olmakdan münezze olunca, ana benim tarafımdan nasıl 'illet vâkî olabilir.

(59b) Sen ki zâtında sana senden nef' irişmekden ganîysen, benden nasıl ganî olmazsın.

300.

İlâhî! Kazâ ve kader bana galebe itdi. Hevâ dahi vesâik-i şehvetle beni esîr itdi. Benim için sen nasîr ol, tâ ki nefis ve a'dâma mansûr olayım ve ehîbbâım dahi benim sebebiyle mansûr olsun. Ve fazl-ı ilâhiyyenle beni ignâ it. Tâ ki şuhûd-i rabbâniyen sebebiyle talebden dahi müstağnî olayım.

Evliyânın kulûbunda ancak sen işrâk-ı nûr itdin, tâ ki seni (60a) bilsünler ve seni tevhîd itsünler. Ehîbbânın kulûbunda da ağyârı sen izâle itdin, tâ ki senden başkasına muhabbet eylesinler ve senden gayrıya ilticâ itmesünler. Anları me'lûf oldukları 'avâlimden îhâşan haysiyetiyle anlar için mûnis olan ancak sensin.

Ve anlara ancak sen hidâyet itdin, tâ ki anlar için ma'âlim zâhir olsun.

89 Mütercim, Arapça yazımındaki tercihi sebebiyle de burada bir çeviri hatası yapmıştır. Doğru çeviri şöyle olmalı: "Beni ızdırar/ihtiyaç yerlerinde durdur." Bu cümle şöyle açıklanabilir: Bu durdurma sebebiyle kendi niteliklerimi ve Mevlamın niteliklerini hakkıyla anlayabileyim. Bkz. Rundî, *Gaysü'l-mevâhib*, III/725.

Senin şuhûdını fikdânda ne bulunabilür ve senin vecd u şuhûdunda ne mefkûd olabilür.⁹⁰

Hakîkaten ol kimse hâib oldu ki senin dûnünde bir bedele râzî oldu. Ve ol kimse de hâsir oldu ki senden mütehavvil olduğu hâlde bâğî oldu.

301.

(60b) İlâhî! Hazretinden başkasına nasıl recâ olunur? Hâlbuki sen müstemir olan ihsânını kat' itmedin. Ve senden gayrıdan nasıl taleb olunur ki, 'ayn-i imtinân ü ihsân olan 'âdetini tebdîl itmedin.

Ey ehîbbâna halâvet-i müâneseti izâka ile huzurunda müstağrak-ı lutf iden ma'bûdumuz.

Ey evliyâına melâbis-i heybetini ilbâs ile 'izzetiyle müsta'iz kılan ma'bûdumuz.

Zâkirînin zikrinden evvel zâkir sensin. 'Âbidînin teveccühünden (61a) evvel ihsân ile bed' edici sensin. Tâlibînin talebinden evvel de 'atâ ile cûd idici sensin. Vehhâb da sensin. Bize hibe itdiğin şey' için müstakrizînden olan da yine sensin.

302.

İlâhî! Sen rahmetinle beni taleb it, tâ ki sana vâsıl olayım. Ve minnetinle beni cezb it, tâ ki sana ikbâl ideyim.

İlâhî! Recâm senden munkatî' olmaz her ne kadar sana âsî dahi olsam. Nasıl ki havfım dahi benden müfârik olmuyor her ne kadar sana mutî' dahi olsam.

303.

(61b) İlâhî! 'Avâlim beni yine sana def' itdi.

Kerem-i bî-pâyânına olan 'ilmim de beni bâb-ı merhametinde ikâf itdi.

304.

İlâhî! Emelim sen olduğın hâlde ben nasıl hâib olurum, sana mütevekkil olduğım hâlde ben nasıl zelîl olurum.

90 Doğru çevirisi şöyle olmalı: "Seni bulan neyi kaybetmiştir? Seni kaybeden neyi bulmuştur?"

305.

İlâhî! Ben nasıl tâlib-i 'izz ü şeref olabilürüm ki, sen beni zilletde rekz itdin. Ya nasıl müsta'iz olmam ki beni 'abdullâh, veliyyullâh vasfıyla kendüne mensûb kıldın. Ya nasıl müftekir olmam ki, beni fakrda ikâme iden sensin. Ya nasıl müftekir olurum (62a) ki cûd u ihsânınla beni iğnâ iden sensin.

306.

Sen ol ma'bûdsun ki senden gayri 'ibâdet ü istinâd olunacak ilâh yokdur. Her şey' için kendüni müte'arref kıldın, hiçbir şey seni cehl itmedi. Ve her şeyde bana kendüni müte'arref olan da sensin. Bu sebeble seni her şeyde zâhir ü âşikâr gördüm, her şey içinde zâhir yine sensin.

307.

Ey 'arş-i a'zamına sıfat-ı rahmâniyesiyle müstevî olup, rahmâniyyetinde o 'arşı, 'avâlimin o 'arşda gâib olduğu gibi gâib ve lâ-vücûd kılan Allâh.

(62b) Âsârî âsâr ile sen ibtâl itdin.

Ağyârı da envâr-ı şâmile vü muhîten ile sen mahv itdin.

308.

Ey ebsârın kendüni idrâkden münezzeh ve sürâdikât-i 'izzetinde muhtecib olan Allâh.

309.

Ey kemâl-i bahâ'yle mütecellî olup bevâtın-ı kulûba 'azametinin nihâyetsiz olduğunu tahakkuk itdiren Allâh.

Sen nasıl gizlü olursun ki zâhir ancak sensin. Ya nasıl gâib olursun ki, rakîb ü hâzır ancak sensin.

Allâh Te'âlâ muvaffâk idicidir. Ben ancak andan isti'âne iderim.

***

Kad vaka'a'l-ferâğu min tercümetihî, 3 Muharrem 1317.

Özel, Mustafa Enver Bey'in (öl. 1909) *Hikem-i 'Atâi Tercümesi* (Latinizasyon ve Değerlendirme)

Kaynakça

- Enver Bey'in Şevket Efendi'den Aldığı İcazetname*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00959.
- Ergin, Osman Nuri. *Balkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti*. İstanbul: Kenan Basımevi, 1942.
- Kastamûnîli Hafız Ahmed Mahir. *el-Mubkem fi Şerbi'l-hikem*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsân, 1323.
- Kuşeyrî, İmâm [Abdülkerim]. *Letâifü'l-işârât*. 3 c., thk, İbrâhîm el-Besyûnî, Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, t.y.
- Muhammed Emin Efendî. *Dürer-i cevberiyye fi şerbi'l-Hikemi'l-'Atâiyye*. İstanbul: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, Demirbaş no: OE_Yz_0210.
- Mustafa Enver Bey. *Fana fi'l-Muşabada Tercümesi*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 01005.
- Mustafa Enver Bey. *Hikem-i Atâi Tercümesi*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 01004.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tacilârifin b. Alî. *ed-Dürerü'l-cevberiyye fi şerbi'l-Hikemi'l-'Atâiyye*, thk. Fethi Atiyye Bedevî, Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 2012.
- Olgun, Said. "Posta ve Telgraf Mektebi Talimatnamesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 13/25-26 (2014), 149-181.
- Öngül, Ali. "Ebû Sâlim en-Nasîbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/226-7. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Özel, Ahmet Murat. *İbn Ataullah el-İskenderî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Özel, Ahmet Murat. "Osmanlı Tasavvuf Kültüründe Şâzeliyye Literatürü ve Süheyl Ünver'in Babası Mustafa Enver Bey'in (öl. 1909) *Hikem-i Atâi Tercümesi*", *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf: Âlimler, Eserler ve Meseleler*. ed. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı. İstanbul: İsar Yayınları 2018, 175-185.
- Rundî, Muhammed b. İbrâhîm b. 'Abbâd en-Nefzî. *Gaysü'l-mevâhibi'l-'aliyye fi şerbi'l-Hikemi'l-'Atâiyye*. 3 c., haz. Mahmûd Beyrûtî, Dimeşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2007.

Sayar, Ahmed Güner. *A. Süheyl Ünver Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri 1898-1986*. İstanbul:

Ötüken Neşriyat, 1994.

Şarkavî, Abdullah. *Hikmete Yolculuk Hikem-i Atâiyye Şerhi*. çöl. Ali Urfi Efendi, haz. Tahir

Hafızoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.

Ünver, Süheyl. *Babam Enver Bey Tercümesi*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser

Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defteri, 00094.

Ünver, Süheyl. *Babam Tırnovalı Mustafa Enver Bey Defteri*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00732.